

Socijalni darvinizam - od "opstanka najjačih" do eugenike

Saik, Andrea

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:398750>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-06**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU
Ak. god. 2018./ 2019.

Andrea Saik

Socijalni darvinizam – od „opstanka najjačih“ do eugenike

Diplomski rad

Mentor : doc. dr. sc. Krešimir Žažar

Zagreb, rujan 2019.

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Teorija evolucije prirodnim odabirom.....	4
3. Malthusov utjecaj	7
4. Socijalni darvinizam	7
5. Socijalni darvinisti u Europi i SAD-u u 19. st.....	13
5.1. Herbert Spencer.....	13
5.2. William Graham Sumner.....	17
5.3. Ludwig Gumplovicz.....	19
5.4. Ernst Haeckel.....	20
6. Thomas Henry Huxley.....	21
7. Francis Galton i eugenika	22
8. Znanstveni rasizam i testiranje inteligencije	26
8.1. Znanstveni rasizam.....	26
8.2. Prvi testovi inteligencije	28
8.3. Zloupotreba testova inteligencije	30
8.4. Novi znanstveni rasizam.....	33
9. Laissez-faire kapitalizam	35
10. Da li je Darwin bio socijalni darvinist?	39
11. Darwinovo nasljeđe	43
11.1. Univerzalni darvinizam	43
11.2. Sociobiologija	43
11.3. Evolucijska medicina	46
12. Zaključak.....	48
Literatura.....	50
Sažetak / Abstract.....	54

1. Uvod

Za vrijeme srednjeg vijeka svemir se smatrao zatvorenim sustavom kojim upravlja Bog, a u čijem se središtu nalazi čovjek. U 19. st. znanost dobiva sve veći autoritet i ova se slika počinje polako mijenjati, a prihvaćeno je da se Zemlja, kao i drugi planeti, okreće oko Sunca, te da prirodni zakoni upravljaju fizikalnim zbivanjima. Postanak svijeta objašnjavao se kreacionizmom, vjerovanjem u božansko stvaranje Zemlje, svemira i čovjeka. Tijekom 18. st. istraživači u području biologije uvidjeli su kako su živa bića, odnosno njihovi organi, savršeno prilagođeni funkcijama koje obavljaju. To se nije moglo objasniti pukom slučajnošću i slučajnim nastajanjem, zaključeno je da iza toga mora stajati Bog i njegov razumni nacrt. Kršćanstvo je dobilo novu snagu ovim otkrićem jer su postojale znanstvene činjenice o djelovanju inteligentnog stvoritelja, a ovo je ujedno postao i najjači prigovor protiv evolucije. Ipak, dokazi o evoluciji bili su prisutni, a rastao je i broj njenih zagovornika. Prvi koji ju je detaljno opisao bio je Charles Darwin u svojem djelu „Postanak vrsta putem prirodnog odabira ili očuvanje povlaštenih rasa u borbi za život“¹ (1859). Široka javnost odmah je prihvatila „Postanak vrsta“, a prvo je izdanje rasprodano istoga dana kada je tiskano. Darwinovu teoriju bilo je moguće lako razumjeti i u tome se razlikovala od većine velikih teorija u povijesti znanosti (Miller i Van Loon, 2003).

Na Darwinovo je djelovanje uvelike utjecalo Viktorijansko razdoblje u kojemu je živio i stvarao, njegove vrijednosti, te snažan razvoj gospodarstva, kapitalistička proizvodnja i tržište. Iako se Darwin u „Postanku vrsta“ trudio zadržati znanstvenu neutralnost, to ne znači da je bio lišen bilo kakve političke sklonosti, niti nesvjestan političkih pitanja svoga doba. Mada se njegova teorija izravno ne zalaže ni za jednu politiku, nije mogao izbjeći da se u njegovom djelu ne odražava političko društvo tog doba te njegova osobna uvjerenja (Sanchez, 2019). Nakon izdavanja „Postanka vrsta“, različiti autori preuzeli su Darwinove koncepte „borbe za opstanak“ i „prirodne selekcije“ i počeli ih primjenjivati na društvena pitanja, iako sam Darwin pitanje evolucije društva spominje tek u jednoj rečenici, a s tom se temom nije bavio sve do 1871. Premještanjem evolucije prirodnim odabirom iz područja biologije u društveno područje stvoren je socijalni darvinizam, termin kojim se opisuje primjena Darwinove

¹ Naslov izvornika: "On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life"

teorije evolucije, posebno njegovih pojmova „borbe za opstanak“ i „prirodne selekcije“, na društvo, društvenu evoluciju i politiku (La Vergata, 2009). Ovaj se pojam prvi puta pojavio u kasnom 19. st. kao pogrdni izraz namijenjen onima koji su koristili Darwinovu teoriju kako bi opravdali kompeticiju među ljudima (Weikart, 2009). Znanost se do tada često koristila kako bi se opravdale rasističke politike u društvu, a ova je praksa prvi put dobila znanstvenu legitimnost i vjerodostojnost „Postankom vrsta“. Ideje o rasnoj superiornosti postojale su i prije Darwinove teorije o evoluciji, ali im je nedostajao filozofski i politički okvir unutar kojeg bi se mogle razvijati (Dennis, 1995). Darwinizam se rabio kako bi se opravdale, potvrdile i podržale političke filozofije koje su se kretale od aristokratskog konzervativizma i laissez-faire individualizma, preko socijalizma, sve do marksizma. „Postanak vrsta“ čak se uspoređivao s Biblijom. Korišten je u različite svrhe, onako kako je to u određenom trenu odgovaralo onome tko ga je koristio (Crook, 1996).

Prvi je cilj ovog rada pokazati kako su se socijalnim darvinizmom obuhvaćale razne doktrine, prerazličite da bi se mogao smatrati jedinstvenom perspektivom. Stoga će se u sljedećem poglavlju pobliže objasniti teorija evolucije prirodnim odabirom i njeni ključni koncepti, kako bi se mogla shvatiti njihova upotreba u području društva. Zatim će se pružiti prikaz nastanka socijalnog darvinizma, njegovih karakteristika i različitih stajališta o pitanju kako treba definirati socijalni darvinizam. Nakon toga će se prikazati rad nekoliko autora² koje se obično identificira kao socijalne darviniste kako bi se vidjele sličnosti i razlike njihovih mišljenja.

Sljedeći je cilj pokazati kako su teze o biološkom nasljeđu korištene u opravdavanju rasističkih ideologija. U tu će se svrhu analizirati djelovanje Francisa Galtona, oca eugenike, kao i razvoj testova inteligencije i njihova ideološka podloga.

Posljednji se cilj odnosi na pitanje da li i samog Darwina treba smatrati socijalnim darvinistom. Kako je vjerojatno nemoguće dati odgovor na ovo pitanje, ne samo zbog opsega rada, već i zbog neuspjeha dugogodišnjih debata strastvenih proučavatelja Darwina, nastojat će se prikazati argumenti obje strane. U tu će se svrhu u vezu dovesti Darwin i laissez faire kapitalizam, koji se često izdvaja kao karakterističan za socijalne darviniste, i istražiti da li se iz Darwinovog rada može iščitati podržavanje neometane ekonomske borbe.

² Prikazano je samo nekoliko autora koje se često navodi kao socijalne darviniste, ostali su Benjamin Kidd, Karl Pearson, Franz Oppenheimer, Lester Frank Ward, Gustav Ratzenhofer, itd.

U naslovu rada namjerno je upotrebljen pogrešan izraz „opstanak najjačih“, umjesto „opstanak najспособnijih“, kako bi se naznačile iskrivljene upotrebe darvinizma, koje se kreću od ideje da „superiorni“ pojedinci opstaju u društvu, dok drugi gube borbu, pa sve do rasističkih politika eugenike.

2. Teorija evolucije prirodnim odabirom

Ideja o evoluciji povezana je s modernim dobom, a počela se širiti sredinom 18. st. Tijekom 19. st. evolucija se poistovjećivala s napretkom, a povećanje složenosti s povećanjem progresivnosti. Do sredine 19. st. stvoreno je više teorija biološke evolucije, ali niti jedna nije uspjela detaljno argumentirati mehanizam evolucijske promjene i način na koji se vrste mijenjaju. Prvi koji je to pokušao bio je engleski prirodoslovac i biolog Darwin (1809. – 1882.) u svojem poznatom djelu „Postanak vrsta“ (Markus, 2008).

Putovanje „HMS Beagleom“ bilo je ključno u formuliranju Darwinove teorije evolucije. Putujući Južnom Amerikom i Tihim oceanom, bio je zadivljen velikom raznolikošću životinjskih i biljnih vrsta koje je opažao. Nametnulo se pitanje kako je došlo do tako velike raznolikosti vrsta i kako su one uspjele opstati tijekom vremena. U to je vrijeme bila popularna teorija prema kojoj su vrste stalne u svom fizičkom obliku, koji se ne mijenja, i smještene su u svoje stanište iz kojeg se ne kreću (barem ne izvan značajnih geografskih prepreka kao što su planinski lanci ili oceani). Međutim, tu se teoriju počelo osporavati, a Darwin je bio privučen idejom o transmutaciji koju su podržavali njegov djed, Erasmus Darwin, i Jean-Baptiste Lamarck (Sanchez, 2019).

Kada se vratio u London, došao je na ideju prirodnog odabira vrsta uslijed borbe za opstanak. Do trenutka kada se Darwin vratio u London, pojmovi „razvoja“ i „napretka“ bili su u trendu, mada riječ „evolucija“ vjerojatno još nije bila popularna. Početak upotrebe ovog pojma nije potpuno jasan, ali počeli su ga upotrebljavati prirodoslovci poput Charlesa Lyella 1833. i Roberta Chambersa 1844., a u široku je upotrebu ušao oko 1870-e. Sam Darwin nije često upotrebljavao pojam evolucije, barem ne do šestog izdanja „Postanka vrsta“ (1872.) (Sanchez, 2019).

Darwinov je osnovni koncept prirodna selekcija (engl. *natural selection*) koja se temelji na činjenici pretjeranog razmnožavanja i oskudnih resursa. Uslijed toga nastaje borba za opstanak (engl. *struggle for existence*) u kojoj preživljavaju najспособniji (engl. *fittest*), odnosno oni koji su najbolje prilagođeni okolišu (Markus, 2008). Prirodna

selekcija jedan je od ključnih mehanizama evolucijske promjene i glavni proces koji je odgovoran za složenost živog svijeta. Prema filozofu Danielu Dennettu, zbog ovoga je evolucija prirodnim odabirom najbolja ideja koju je itko ikad imao (Dennett, 1995 prema Gregory, 2009). Darwinov revolucionaran uvid sastojao se u kombiniranju borbe za opstanak i nasljeđivanja određenih osobina, te shvaćanju da uspjeh u borbi za opstanak nije određen slučajem, već umjesto toga nasljednima osobinama po kojima se organizmi razlikuju. Točnije, shvatio je kako neki organizmi imaju osobine koje ih čine bolje prilagođenima okolini, što znači da imaju veće šanse za preživljavanje, te će u prosjeku proizvesti više potomstva od svojih suparnika (Gregory, 2009). Zbog ograničenih podataka u Darwinovo vrijeme neke su komponente procesa, poglavito izvori varijacija i mehanizmi nasljeđivanja, bili nejasni ili netočni u svojoj izvornoj formulaciji. Od tada je svaki temeljni aspekt Darwinove teorije objašnjen i dobro dokumentiran, što čini modernu teoriju prirodnog odabira mnogo detaljnijom nego kada je prvi put predložena prije više od 150 godina (Gregory, 2009).

Darwin je uvidio da ograničeni resursi i ubrzano razmnožavanje dovode do borbe za opstanak u kojoj će neki organizmi uspjeti, a drugi neće (Gregory, 2009). Borba za opstanak mora postojati jer se razmnoži više jedinki nego što postoji mogućnosti za život. Darwin navodi kako je to „Malthusova teorija primijenjena s višestrukom snagom na sav životinjski i biljni svijet, jer u ovom slučaju nije moguće nikakvo umjetno povećanje hrane ili suzdržavanje od razmnožavanja“ (Darwin, 1985:73). Darwin naglašava kako upotrebljava izraz „borba za opstanak“ u širokom i prenesenom smislu koji uključuje međusobnu ovisnost bića, i koji uključuje ne samo život jedinke već i sposobnost da daje potomstvo. Darwin daje nekoliko primjera kako bi opisao povezanost međuovisnosti i borbe za opstanak. Jedan od njih je primjer imele. Imela ovisi o drveću na kojem živi, ali samo se u prenesenom smislu može reći da se ona bori s tim drvećem jer ako previše ovih parazita raste na istom drvetu, ono oslabljuje i umire. Međutim, ako više mladica imele raste jedna pored druge na istoj grani, onda se s više prava može reći da se one bore među sobom. S obzirom na to da sjemenke imele raznose ptice, te imele ovise o pticama i stoga se može metaforički reći da se one bore s drugim biljkama kako bi ptice pojele baš njihove sjemenke i tako ih proširile (Darwin, 1985).

Evolucija prirodnim odabirom proces je od dva koraka. Prvi korak uključuje stvaranje novih varijacija mutacijom i rekombinacijom, dok drugi korak određuje koja

će nasumično stvorena varijacija opstati u sljedećoj generaciji. Većina je novih mutacija neutralna u odnosu na opstanak i reprodukciju, stoga su irelevantne u pogledu prirodnog odabira. Među mutacijama koje imaju utjecaj na opstanak i reproduktivni učinak, većina će utjecati negativno i bit će manje vjerojatno da će se takve karakteristike prenijeti u iduću generaciju. Međutim, za mali postotak novih mutacija ispostavit će se da imaju korisne učinke u određenom okolišu i one će pridonijeti povišenoj stopi reprodukcije. Do mutacija ne dolazi kako bi se poboljšala sposobnost organizma, one predstavljaju grešku u genetskoj replikaciji. Do mutacija će nastaviti dolaziti čak i nakon što su prethodne korisne mutacije postale ustaljene (Gregory, 2009).

U petom izdanju „Postanka vrsta“ (1869) Darwin je počeo rabiti frazu „opstanak najспособnijih“, koju je nekoliko godina ranije skovao Herbert Spencer. Ovo nije bila najbolja odluka iz nekoliko razloga. Prvo, u Darwinovom kontekstu najспособniji znači najprilagođeniji određenom okolišu, a ne „najači“, što je bitna distinkcija koja se često previđa u netehničkoj upotrebi. Drugo, upotreba ovog termina stavlja nepotreban naglasak na opstanak, jer je preživljavanje važno samo u onoj mjeri u kojoj utječe na broj potomaka. Osobine koje čine život dužim ili manje teškim evolucijski su nebitne osim ako također ne utječu i na količinu potomstva. Osobine koje pojačavaju razmnožavanje mogu se povećati kroz mnogo generacija, čak i ako ugrožavaju dugovječnost jedinke. S druge strane, razlike u plodnosti mogu same stvoriti razlike u sposobnosti (engl. *fitness*), čak i ako su stope preživljavanja identične među jedinkama. Nadalje, ovo podrazumijeva pretjeranu usredotočenost na organizme, kada zapravo njihova svojstva mogu biti identificirana kao manje ili više sposobna. Na kraju, ova je fraza često shvaćana kao tautološka (Tko preživljava? Najспособniji. Tko su najспособniji? Oni koji prežive.). Ovo je ponovno krivo shvaćanje pojma „sposobnosti“, koje se može predvidjeti u smislu osobina za koje se očekuje da budu najuspješnije u specifičnom okolišu i izmjeriti u terminima reproduktivnog uspjeha u tom okruženju. Koje su karakteristike najpoželjnije ovisit će o trenutnom okolišu. Karakteristike koje su poželjne u jednom periodu, mogu postati neprikladne u drugom, ako se okruženje promijeni. Također, karakteristike koje su se pokazale kao poželjne mogu biti prisutne već duže vremena, još od prije nego što se modificirao i okoliš, a da pritom nisu donosile nikakvu prednost u prijašnjim uvjetima (Gregory, 2009).

Darwinova teorija kombinacija je prirodnog zakona i slučajnosti. Slučajnost označava nepredvidljivost i odsutnost svrhovitosti, te bilo kakvih natprirodnih

čimbenika. Iako je sam Darwin povremeno upotrebljavao progresivističke izraze o poboljšanju, te nižim i višim vrstama, darvinistička evolucija je nesvrhovita i slučajna. Prirodna selekcija nema tendenciju usavršavanja i napredovanja (Markus, 2008).

3. Malthusov utjecaj

Utjecaj Thomasa Roberta Malthusa bio je ključan u razvoju Darwinove teorije evolucije.³ Iako je Darwin prihvatio teoriju evolucije prije nego što je pročitao Malthusov „Esej o principima stanovništva“⁴ (1798), tek je nakon čitanja 1838. formulirao svoju ideju o borbi za opstanak i prirodnoj selekciji. Darwin je u svojim privatnim bilježnicama objasnio kako su mu Malthusovi pogledi na konkurenciju za oskudne resurse pružili važan novi način gledanja na prirodu. Malthusova teorija populacije bila je glavna doktrina britanske političke ekonomije sredinom 19. st. Malthus je u svojoj teoriji tvrdio kako se ljudska populacija (iako je smatrao da njegova teorija vrijedi za sve vrste, ne samo ljudsku) razmnožava brže no što raste proizvodnja hrane, a pod uvjetom da neki drugi faktori koji bi ograničili rast stanovništva ne interveniraju (poput bolesti, rata ili prirodnih katastrofa), doći će do razdoblja gladi. Prema Malthusovom zaključivanju, gotovo svaki oblik državnog posredovanja nikada ne može trajno poboljšati uvjete siromašnih jer bi bilo kakve mjere od kojih bi siromašni imali korist, samo prouzrokovale rast siromašnog stanovništva što bi ponovno rezultiralo manjkom hrane (Weikart, 2009).

Kako je Darwin pojam borbe za opstanak preuzeo iz društvene teorije, javljaju se sumnje da li je Darwin razvio svoje koncepte spontano nakon promatranja i istraživanja prirode, ili su oni nesvjesne projekcije društvenih koncepata. Da li je Darwin koristio Malthusove argumente kako bi ilustrirao što se događa u prirodi, ili je pripisao prirodi neprekidnu borbu nakon što je ona uočena među ljudima? (Sanchez, 2019).

4. Socijalni darvinizam

Jedan od glavnih problema s kojim su se suočili američki intelektualci nakon Građanskog rata bio je ulazak nove znanosti u njihove krugove, a posebno mjesto zauzeo je uspon evolucionizma u biologiji i Darwinova teorija. Jedna od neočekivanih

³ Malthus je utjecao i na Spencera i ostale socijalne darviniste, ali o tome kasnije.

⁴ Naslov izvornika: „An Essay on the Principle of Population“

posljedica bila je zanimanje s kojim su mnogi mislioci u sociologiji i ekonomiji prihvatili teoriju evolucije. Konzervativci su je prihvatili kao odobrenje dotadašnjih uvjerenja, ideja o borbi za opstanak pružila im je potvrdu nužnosti ekonomske kompeticije, a opstanak najsposobnijih novi argument protiv državne potpore za siromašne (Hofstadter, 1941).

Termin socijalni darvinizam postao je popularan nakon 1940-e, i uglavnom se rabio kako bi se osudile doktrine koje opravdavaju neki oblik pojedinačne, društvene ili rasne superiornosti pomoću evolucijskih načela koje vežemo uz Darwinovu teoriju, poput borbe za opstanak i prirodnog odabira (Beck, 2013). Ovaj se izraz prvi puta pojavio u pamfletu istog naziva iz 1880. kojeg je objavio francuski anarhist i novinar, Emile Gautier. Napao je primjenu Darwinove teorije na društvo tvrdeći kako ispravna primjena Darwinovih ideja podrazumijeva kooperaciju i udruživanje, a ne borbu (La Vergata, 2009).

Socijalni je darvinizam veoma kompleksan i heterogen skup intelektualnih pozicija, a s njime su se povezivali konzervativisti, nacionalisti, militaristi, socijalisti, pacifisti i anarhisti, koji su se razilazili u više pitanja (La Vergata, 2009). Ove doktrine pokrivaju mnoštvo intelektualnih pozicija koje povezuje njihova upotreba kvazibioloških ili organicističkih objašnjenja društvene evolucije, klasne podjele, siromaštva, razvojnih faza nacije, itd. Pogrešno bi bilo pretpostaviti da je postojala samo jedna politika socijalnog darvinizma. Ono što ujedinjuje različite oblike socijalnog darvinizma nije specifičan politički stav, već primjena ideje evolucije prema „višem“ tipu društva na temelju društvene kompeticije između „sposobnih“ i „nesposobnih“ grupa i pojedinaca, čija „sposobnost“ ovisi o tome kako ju društvo definira (Claeys, 2000).

Literatura na temu socijalnog darvinizma ispunjena je raznim oprečnim mišljenjima i kontroverzama. Kao prvo, znanstvenici se ne slažu oko definicije socijalnog darvinizma, a posljedično ni oko toga tko je „istinski“ socijalni darvinist. Drugo, ne slažu se ni oko ideološke prirode socijalnog darvinizma. Dok jedni tvrde da je u svojoj osnovi konzervativan, drugi ističu njegovu reformističku orijentaciju. Treće, postoji polemika oko značaja socijalnog darvinizma. Neki mu pripisuju bitan utjecaj i raširenost, dok ostali smatraju kako je njegov značaj preuveličan od strane protivnika socijalnog darvinizma. Na kraju, ostaje pitanje povezanosti socijalnog darvinizma sa samim Darwinom. Ovdje se mišljenja kreću od onih koji Darwina smatraju socijalnim

darwinistom, do onih koji vjeruju kako on sam nije povezan s ideološkim ciljevima za koje su njegove ideje upotrebljene (Hawkins, 1997).

Hawkins je izdvojio četiri glavne pretpostavke darvinizma: 1) biološki zakoni upravljaju cijelom organskom prirodom, uključujući i ljude, 2) pritisak rasta populacije na resurse stvara borbu za egzistenciju među organizmima, 3) fizičke i mentalne osobine donose prednost osobama koje ih posjeduju u borbi ili u seksualnom nadmetanju, a te se prednosti mogu nasljeđivanjem širiti kroz populaciju, 4) kumulativni učinci selekcije i nasljeđivanja objašnjavaju pojavu novih vrsta kroz vrijeme, i eliminaciju drugih. Socijalni darvinizam uključuje i petu pretpostavku prema kojoj biološki zakoni ne upravljaju samo fizičkim svojstvima ljudi, nego i društvenim i psihološkim karakteristikama koje imaju ključnu ulogu u društvenom životu, poput razuma, morala i religije. Moguće je slagati se s prve četiri pretpostavke, bez podržavanja posljednje. Međutim, socijalni darvinisti smatraju da mnogi aspekti kulture (religija, etika, političke institucije, uspon i pad civilizacija, itd.), te psihološke i bihevioralne karakteristike mogu biti objašnjene pomoću pet navedenih pretpostavki (Hawkins, 1997).

Različiti autori na različite načine definiraju što sve pripada pojmu „socijalni darvinizam“. Često se socijalnim darvinistima označavaju oni koji su opetovano koristili popularne fraze poput „borbe za opstanak“, „opstanaka najsposobnijih“ i „prirodne selekcije“. Međutim, s ovim se pristupom ne slažu svi (Hawkins, 1997). Primjerice, Robert Bannister tvrdi da je nakon objavljivanja „Opstanaka vrsta“ Darwin manje važnosti pripisivao prirodnoj selekciji, borbi za opstanak i opstanku najsposobnijih, a veći je naglasak stavio na ostale mehanizme poput nasljeđivanja stečenih karakteristika. Za Bannistera, ovo dovodi u pitanje u kojoj se mjeri te fraze mogu uzeti kao srž Darwinove teorije (Bannister, 1970 prema Hawkins, 1997). Kako je izraz „opstanak najsposobnijih“ skovao Spencer, a ne Darwin, ovo budi sumnju u legitimnost izdvajanja određene ideje kao specifično darvinističke (Hawkins, 1997). Neki autori smatraju kako bi bilo ispravnije većinu onoga što se danas naziva socijalnim darvinizmom nazvati spencerijanizmom jer je mnogo toga čemu je u biologiji, sociologiji i filozofiji pridavano Darwinovo ime ustvari kombinacija Spencerove i Darwinove teorije (La Vergata, 2009). Mike Hawkins smatra kako svaki pokušaj definiranja socijalnog darvinizma pomoću popisa pojmova, čak i kada bi postojao dogovor oko uključenih pojmova, nailazi na poteškoće jer su se određeni autori slagali

samo s nekim značajkama darvinizma. Na primjer, tvrdilo se da je socijalni darvinizam u Engleskoj na evoluciju gledao kao na porast racionalnosti. Nije sporno da su mnogi socijalni darvinisti doživljavali rast racionalnosti kao bitan aspekt evolucije, ali bilo je i drugih koji su smatrani darvinistima, a koji su naglašavali neke druge aspekte. Tako je Benjamin Kidd tvrdio da evolucija koja se odvija u ljudskom društvu nije intelektualnog, nego prvenstveno religioznog karaktera. Istovremeno, primjenjivao je darvinističku teoriju na ljudsku društvenu i mentalnu evoluciju. Hawkins zaključuje kako za razumijevanje socijalnog darvinizma nije dovoljno samo nabrojati njegove različite komponente, nego i pokazati u kakvom su međusobnom odnosu, te koja je važnost svake od njih za ukupnost teorije (Hawkins, 1997).

Lester F. Ward, američki sociolog i botaničar, smatra kako sociolozi s kraja 19. i početka 20. st. imaju krivu predodžbu o tome što sve čini Darwinovu teoriju te kako ne shvaćaju procese prirodnog odabira i borbe za opstanak u potpunosti. Stoga su skovali termin „socijalni darvinizam“ koji predstavlja svojevrsnog „čovjeka od slame“ i primjenjivali ga na ideje koje su željeli pobiti. Ward nadalje objašnjava kako se darvinizam često miješao s maltuzijanizmom, a Darwinovo priznanje da ga je Malthusova teorija o pritisku stanovništva djelomično inspirirala, utjecalo je na sociologe koji su u područje sociologije došli iz područja političke ekonomije da identificiraju maltuzijansko načelo s cjelokupnim darvinizmom. Ward zaključuje kako s obzirom na područje znanosti iz kojeg potječu razumiju Malthusa, međutim ne razumiju Darwina u potpunosti (Ward, 1907).

Robert M. Young smatra kako ne postoji jedinstven pravac socijalnog darvinizma, međutim postojao je pokret koji se uglavnom bavio interpretacijom evolucijskih ideja u društvenom kontekstu. Opisuje socijalni darvinizam kao stav prema prirodi sa zajedničkim elementima, koji obično uključuju maltuzijanizam, vjerovanje u znanost o društvenim zakonima, i mišljenje kako je priroda uzrok brojnim nejednakostima koje dovode do napretka. Socijalni darvinisti obično su se pozivali na neku verziju opstanka najsposobnijih, iako su se razlikovali u tome što su smatrali najsposobnijim. Osim toga, tvrdi i kako su prirodni koncepti u značajnoj mjeri projekcije društvenih ideja. U tom su slučaju svi važni aspekti darvinističke debate zapravo društveni, a razlika između darvinizma i društvenog darvinizma je u razini i opsegu, a ne u pitanju što je društveno, a što nije (Young, 1985).

Paul Crook smatra kako je moguće razabrati dvije tradicije unutar povijesnog diskursa u odnosu na to kako definiraju socijalni darvinizam. Prva perspektiva je „generalistička“, a druga „restriktivistička“. Generalisti su fleksibilni u svojim pogledima i dopuštaju različite ideološke pozicije koje mogu biti izvedene iz Darwinove teorije (Crook, 1996). Ovdje Peter J. Bowler upozorava kako je nemoguće gledati socijalni darvinizam kao jednostavnu primjenu Darwinove teorije na čovjeka. Veze između biologije i društva mogu biti uspostavljene na mnogo različitih načina i u svakom će slučaju neki drugi aspekt darvinističke teorije biti istaknut (Bowler, 1984 prema Crook, 1996). Generalisti prihvaćaju opće evolucijske pojmove koji su ponekad samo slabo, ako uopće, povezani s Darwinovim konceptom prirodne selekcije. Stoga su često uključivali i lamarkizam⁵ kao dio socijalnog darvinizma, a Spencera označili kao socijalnog darvinista, iako je zapravo, prema Crooku, lamarkist. S druge strane, restriktivistička je perspektiva rigoroznija i zahtijeva da socijalni darvinizam bude ograničen na teorije koje su upotrebljavale koncepte centralne Darwinovoj teoriji, poput prirodne selekcije ili ograničenog razmnožavanja (Crook, 1996).

Bannister je više godina proučavao literaturu povezanu sa socijalnim darvinizmom da bi zaključio kako ne postoji niti jedan primjer „pravog“ socijalnog darvinizma. Niječe postojanje socijalnog darvinizma i tvrdi kako su autori iz 19. i s početka 20. st., koje se povezuje sa slobodnim tržištem, individualizmom i laissez faire kapitalizmom, rijetko u svojim radovima spominjali Darwina ili koncepte ključne za darvinizam. Umjesto toga, tvrdi kako su bili sumnjičavi prema implikacijama nove teorije. Prema Bannisteru, termin „socijalni darvinist“ bila je oznaka koju su autori davali svojim protivnicima s kojima se nisu slagali, kako bi ih ocrnili. Nadalje tvrdi kako s obzirom na to da je Darwin govoreći o borbi za opstanak mislio na golubove, a ne ljude, sve primjene na ljudsko društvo besmislene su (Bannister, 1979). Na sličnom tragu je i Antonello La Vergata koji predlaže da se zbog nedosljednosti sam termin treba napustiti (La Vergata, 1985).

⁵ Jean Baptiste Lamarck (1744. – 1829.) bio je začetnik lamarkizma, te je prvi pokušao znanstveno utemeljiti teoriju evolucije kada je istaknuo kako se sav živi svijet kroz povijest mijenjao od jednostavnijih k složenijim oblicima, pri čemu su složenije forme evolucijom nastale iz jednostavnijih. Okolina konstantno djeluje na organizme, ali to djelovanje nije odmah vidljivo, već tek nakon dugog razdoblja. Promjene u prirodi mijenjaju potrebe životinja, stoga one stječu nove navike. U novim će se uvjetima jedni organi upotrebljavati više od drugih, a neki neće uopće, i postat će beskorisni. Nove funkcije koje su postale stabilne nasljeđivanjem će se prenijeti na potomstvo, dok će one funkcije od kojih više nema koristi nestati. Lamarkizam zanemaruje ključne koncepte darvinizma, prirodnu selekciju i borbu za opstanak (Kešina, 2007).

Socijalni se darvinizam često asocira s rasizmom, a određen broj socijalnih darvinista zagovarao je rasno istrebljenje. Rasističke su ideologije dobile na značaju i naznačile novo viđenje puta prema društvenom napretku u periodu prije Prvog svjetskog rata. Ideologije koje su zagovarale rasno istrebljenje nisu se slagale s vremenom u kojem su dobile na popularnosti. Suštinom modernizma smatrali su se kozmopolitski egalitarizam i humanost, a znanstveni rasizam bio je u potpunoj suprotnosti s ovim vrijednostima. Ipak, socijalni darvinizam predstavljao je oličenje modernizma u drugim pogledima. Socijalni darvinisti pozivali su se na znanstvene zakone i evolucijski napredak kako bi eliminirali tradicionalne strukture i ideje koje stoje na putu modernizaciji. Također su zahtijevali radikalnu sekularizaciju, što se obično smatra značajkom modernizma. Četiri elementa Darwinove teorije pružila su poticaj rasizmu koji je zagovarao istrebljenje. Prvo, Darwin je podržavao Malthusovu ideju da stanovništvo ima tendenciju širiti se brže nego što raste opskrba hranom, što se u to vrijeme činilo mogućim zbog brzog rasta europske populacije. Drugo, teorijom evolucije objašnjene su varijacije unutar vrste, a velik broj socijalnih darvinista 19. st. smatrao je različite rase podvrstama bijele rase ili zasebnim vrstama. Nadalje, zbog neravnoteže populacije pojedinci unutar vrste moraju se natjecati za oskudne resurse u borbi za opstanak. Mnogi darvinisti, uključujući i samog Darwina, tvrdili su da se ovo natjecanje događa ne samo između pojedinaca, već i između skupina poput plemena ili rasa. Na kraju, mnogi su darvinisti tvrdili kako je darvinizam oslabio tradicionalnu judeo-kršćansku etiku, uključujući i svetost ljudskog života. Kada se na to nadoveže natjecateljska borba između organizama, nekim se darvinistima rasno istrebljenje činilo neizbježnim, pa čak i naprednim i djelotvornim. Vjerojatno jedan od prvih autora koji su opravdavali rasno istrebljenje pozivajući se na Darwina bio je njemački geograf i antropolog Oscar Peschel, urednik poznatog časopisa o geografiji i profesor geografije. Peschel je počeo promovirati Darwinovu teoriju odmah nakon što je „Postanak vrsta“ objavljen, a u članku iz 1860. tvrdi kako su bijelci i crnci najrazvijenije rase. Bijelci jer su najinteligentniji i crnci jer su najbolje prilagođeni životu u tropskoj klimi, stoga će u natjecanju između rasa sve ostale izumrijeti (Weikart, 2003).

Socijalni darvinizam nikada nije postao glavna struja u društvenim znanostima, a nitko od važnijih sociologa između 1880-ih i 1910-ih ne može biti povezan s tim pojmom (La Vergata, 2009). Teško je odrediti njegov točan utjecaj u sociologiji zbog nepostojanja detaljnijih studija (Hawkins, 1997). Ipak, neki su kritizirali upotrebu

evolucijske biologije u sociologiji. Tako je Emile Durkheim kritizirao zloupotrebu organskih analogija od strane sociologa darvinista. Međutim, u niti jednom radu nije išao u dubinu u analiziranju socijalnog darvinizma ili darvinizma općenito. Ferdinand Tönnies opsežno je kritizirao Spencera, socijalne darviniste, a posebno njemačke sociologe na koje je utjecala evolucijska biologija. Max Weber bio je otvoren, ali oprezan prema biološkim konceptima u sociologiji. Primjerice, svoje je predavanje u Freiburgu 1895. započeo tvrdnjom da su psihofizičke razlike između rasa igrale važnu ulogu u ekonomskoj borbi za egzistenciju. U uvodu u „Protestantsku etiku i duh kapitalizma“⁶ (1905) priznao je da je sklon smatrati biološko nasljeđivanje vrlo važnim. Rekao je kako je razmatrao da pomoću biološkog nasljeđivanja objasni postojanja sličnih oblika racionalnosti u zapadnoj kulturi, u međusobno neovisnim područjima, ali suzdržao se od toga jer se utjecaj bioloških čimbenika nije još mogao mjeriti sa sigurnošću. Weber zaključuje da sve dok znanost ne napreduje toliko da može s razlikama koje proizlaze iz biološkog nasljeđa ili rase postupati kao sa znanstvenim činjenicama, zadatak sociologa ostaje proučavanje društvenih radnji u odnosu na subjektivna značenja koja pojedinci vezuju uz svoje radnje (La Vergata, 2009). Vilfredo Pareto bio je kritičan prema socijalnom darvinizmu i vjerovao je da mu je potrebna značajna izmjena kako bi mogao biti od koristi društvenim znanostima (Hawkins, 1997).

5. Socijalni darvinisti u Europi i SAD-u u 19. st.

5.1. Herbert Spencer

Spencer (1820. – 1903.) je bio filozof i sociolog iz Engleske, a za razliku od Darwina koji je bio naturalist, njegov je glavni interes od samoga početka bila politika i društveni napredak, ili općenitije – ljudska evolucija. O tim je temama pisao desetak godina prije objavljivanja „Postanka vrsta“ (Beck, 2013). Činjenica da je Spencer formirao svoj zakon evolucije prije izdavanja „Postanka vrsta“, govori o tome da je bio pod utjecajem Lamarcka i Lyellove teorije o razvitku zemljine kore, stoga se njegova teorija razlikuje od Darwinove. Od lamarkista je preuzeo faktor aktivnog prilagođavanja na okolinu i primijenio ga u sociologiji. U ovome smislu varijabilnost se odnosila na stalno stvaranje i gomilanje jedva primjetnih promjena u organizaciji organizama tijekom dugog perioda. Do nekih većih promjena dolazilo bi tek nakon više

⁶ Naslov izvornika: „The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism“

neprimjetnih odstupanja. Spencer je bio više zainteresiran za smjer evolucije, odnosno slijed pojavnih oblika, nego za uzročnike evolucije. Formulirao je opći zakon evolucije na fenomenalnoj razini, a u pogledu uzroka zauzeo agnostički stav. Smatrao je da razvitak mora biti kontinuiran i neprimjetan, a iznenadne vanjske promjene uzrokuju revolucionarne krize i smetnje u razvoju. Normalan razvoj živih bića temelji se na sporom i postepenom razvoju. Spencerovo i Darwinovo shvaćanje evolucije razlikuju se po tome što Darwin shvaća evoluciju u užem smislu, kao preobrazbu jedne vrste u drugu, dok ona kod Spencera ima kozmološko značenje, odnosno označava razvitak čitave prirode, žive i nežive (Supek, 1987).

U svojoj prvoj knjizi „Društvena statika“⁷ (1851), pokušao je otkriti uvjete koji utječu na ljudsku sreću. Smatrao je kako je najvažniji uvjet sloboda, jer bi bez slobode ostvarivanja svojih sposobnosti, svaki živi organizam patio, a u ekstremnim slučajevima i umro. Ova „fiziološka istina“ navela je Spencera da proglasi zakon jednake slobode glavnim moralnim pravilom. U svom djelu piše kako svaki čovjek ima pravo na punu slobodu korištenja svojih sposobnosti pod uvjetom da ne narušava slobodu bilo koga drugoga. Iz ovog je zakona Spencer izveo sve druge oblike individualne slobode, poput prava na slobodu govora i prava na imovinu (Beck, 2013).

Na njega je, baš kao i na Darwina, utjecao Malthusov rad, a 1852. objavio je esej u kojem je nastojao objasniti kako pritisak populacije utječe na ljudsku evoluciju. Njegovo viđenje oslanja se na lamarkizam, a utopijska vizija kakvu je imao o budućnosti ne uklapa se u Darwinova razmišljanja. Velik dio njegovog eseja bio je posvećen dokazivanju da je plodnost organizama obrnuto proporcionalna od složenosti njihovog živčanog sustava, što znači da više razvijeni organizmi, poput ljudi, imaju nižu stopu plodnosti. Sljedeći cilj eseja bio je pokazati kako je pritisak stanovništva pozitivna sila u evoluciji jer nedostatak resursa potiče ljude da upotrebljavaju svoje intelektualne sposobnosti kako bi povećali proizvodnju. Na taj će se način ljudi nastaviti razvijati i napredovati, što će dovesti do smanjenja plodnosti i smanjenja pritiska stanovništva. Na kraju eseja Spencer zaključuje da će u budućnosti za egzistenciju biti potrebno uložiti samo onu količinu truda koja je potrebna kako bi se ostvarili zdravlje i sreća, jer će svaki par imati samo dvoje djece, a maltuzijanska konkurencija za resurse će nestati. Stoga, Spencer je na populacijski pritisak gledao kao na privremeno, nužno zlo koje je u

⁷ Naslov izvornika: „Social Statics“

prošlosti i u sadašnjosti generiralo evolucijski napredak, ali u budućnosti će biti iskorijenjeno (Weikart, 2009).

Smatrao je kako ljudska društva, baš kao i životinjske vrste, funkcioniraju u skladu s prirodnim načelima selekcije, a vođeni su kompeticijom i evoluiraju od nediferenciranog (homogenog) i primitivnog stanja prema diferenciranom (heterogenom) stanju i napretku (Dennis, 1995). Razvitak od homogenosti ka heterogenosti ne smije se shvatiti kao puko umnožavanje različitih društvenih funkcija jer povećanje raznolikosti ne znači nužno i napredak. Samo ono povećanje heterogenosti koje ide od neodređenog ka određenom predstavlja napredak, a određenost u ovom smislu znači povećanu koordinaciju u vršenju pojedinih funkcija (Supek, 1987). Njegovo viđenje društvenih sustava bilo je uvjetovano pojmom evolucije. Mislio je kako sociologija ne može biti u potpunosti prihvaćena kao disciplina sve dok postoji vjerovanje u društveni poredak koji nije u skladu s prirodnim zakonom. Društvo je za njega bilo analogno živim organizmima u smislu da i jedni i drugi napreduju u veličini. Na početku, kao i drugi organizmi, društvo je neznatne veličine, a s vremenom se povećava, čime se povećava i kompleksnost njegove strukture. Životinje koje se nalaze niže na evolucijskoj ljestvici imaju manje prepoznatljivih dijelova nego više pozicionirane životinje, a na isti način između skupina u slabo razvijenim društvima postoje male razlike. Povećanje veličine društva može biti rezultat porasta broja stanovnika ili pridruživanja nepovezanih skupina jedne s drugom. U primitivnom stadiju razvoja društva podjela rada nije naročito vidljiva, a društva uglavnom čine ratnici, lovci, sakupljači ili izrađivači oruđa. Kako društvo raste, njegovi dijelovi postaju različiti i odjednom obavljaju drugačije aktivnosti postajući ovisni jedni o drugima (Hossain i Mustari, 2012).

Spencer je identificirao četiri glavna paralelizma između društva i pojedinačnog organizma. Prvo, oboje počinju kao mali agregati, a zatim rastu u veličini. Drugo, kako rastu, nisu više tako jednostavni i struktura im postaje kompleksnija. Treće, kao rezultat sve veće različitosti raste međusobna ovisnost između sastavnih dijelova. Naposljetku, život cjeline postaje neovisan, a njegov vijek trajanja mnogo je duži od života sastavnih dijelova. Ipak, bio je svjestan i razlika između društva i živih organizama, stoga je izdvojio četiri razlike. Prvo, društva nemaju specifičnu formu. Drugo, živa tkiva organizama tvore kontinuiranu masu, a jedinice društva su raspršeni pojedinci. Treće, živi elementi organizma fiksni su na svojim mjestima, za razliku od pojedinaca u

društvima. Na kraju, kod životinja samo je određeno tkivo obdareno osjećajima, a u društvu svaki član ima osjećaje (Hossain i Mustari, 2012).

Proveo je kategorizaciju društva u odnosu na njihovu evolucijsku fazu. Na početku postoje jednostavna društva koja su u obliku jedne radne cjeline i nisu nikome podčinjena, a dijelovi društva rade zajedno bez središta koje bi ih reguliralo i usmjeravalo prema ciljevima za javno dobro. Takva su društva „bezglava“, u smislu da je vodstvo nestabilno ili povremeno. Nakon toga, zbog sjedinjavanja dvaju ili više jednostavnih društava (mirnim putem ili ratom) nastaju složena društva. Ona su uglavnom poljoprivredna i imaju osnovnu podjelu rada, a stanovnici imaju stalna prebivališta. Kada političke organizacije postaju kompleksnije, dolazi do dvostruko složenih društava, gdje postoji formalni pravni sustav i jedna osoba na čelu društva. Posljednji stadij evolucije predstavljaju trostruko složena društva koja su zapravo velike civilizirane nacije karakterizirane kompleksnim strukturama i međusobnom ovisnošću zbog podjele rada. Spencer smatra kako sva društva moraju proći ovaj evolucijski proces (Hossain i Mustari, 2012).

John C. Greene smatra kako je za Spencera rasni sukob bio ključ društvenog napretka jer je podrazumijevao kontinuiranu prevlast jačih i bolje prilagođenih nad inferiornijim pojedincima, što je uključivalo protjerivanje slabijih na nepoželjna staništa te povremeno istrebljenje. Spencer je promicao društvo intelektualno superiornih građana, stoga je inferiorne pojedince vidio kao prijetnju zapadnoj civilizaciji. Strahovao je od toga da će vlada intervenirati pomoću umjetnih pojačanja kao što je socijalna skrb, kako bi zadržala one s manje moći u „natjecanju“, te time narušiti prirodni proces odabira (Greene, 1963 prema Dennis, 1995). Smatrao je da kada vlada pokuša intervenirati i pomoći onima u slabijem položaju, primjerice socijalnom pomoći, to će samo dovesti do veće bijede (Beck, 2013).

„Slijepi na činjenicu da prema prirodnom poretku stvari društvo izlučuje nezdrave, imbecile, spore, labilne, nevjerne članove ... dobronamjerni ljudi, doduše, ne razmišljajući, zagovaraju uplitanje koje ne samo da zaustavlja proces pročišćavanja, već čak povećava vitalnost – apsolutno potiče na razmnožavanje lakomislenih i nesposobnih, nudeći im nepresušnu opskrbu, i obeshrabruje razmnožavanje sposobnih i opreznih povećavajući potencijalne poteškoće u uzdržavanju obitelji.“

(Spencer, 1851 prema Beck, 2013)

Ovaj je princip poznat pod nazivom „opstanak najспособnijih“, termin kojeg je Spencer skovao u članku objavljenom godinu dana nakon njegovog prvog djela. Ovim je izrazom opisivao mehanizam kojim je priroda osiguravala preživljavanje jedino onih koji su sposobni prilagoditi se egzistencijalnim uvjetima. Darwin je usvojio Spencerov termin u kasnijim izdanjima „Postanka vrsta“, upotrebljavajući ga uz termin prirodnog odabira kako bi pojasnio svoju teoriju. Međutim, njih su dvojica imali veoma različite poglede na evoluciju, posebice na njenu povezanost s napretkom. Za Spencera su evolucija i napredak bili sinonimi, tvrdio je kako je za sve promjene u prirodi, ljudskim bićima i društvu odgovoran univerzalni zakon evolucije (Beck, 2013).

Iako se za vrijeme života Spencera smatralo jednim od utemeljitelja sociologije kao znanstvene discipline, njegov je utjecaj znatno oslabio nekoliko godina nakon njegove smrti kada su sociolozi otkrili značajne nedostatke u logici i objašnjenju njegovih teorija. Spencer je postao gotovo nedostojan čitanja u ranom 20. st., a Talcott Parsons je izjavio „Spencer je mrtav“ (Hossain i Mustari, 2012).

5.2. William Graham Sumner

William Graham Sumner (1840. – 1910.) bio je sociolog i ekonomist, prvi fakultetski profesor sociologije u SAD-u, i jedan od vodećih socijalnih darvinista svog vremena. On je usvojio Spencerove ideje o laissez-faire vladi, prirodnoj selekciji i opstanku najспособnijih i primijenio ih na američko društvo. Ukratko, vjerovao je da stvari trebaju biti onakve kakvim ih je priroda stvorila. Opravdavao je ropstvo pomoću Darwinovih i Spencerovih ideja, obrazlažući da je ropstvo omogućilo superiornim grupama više slobodnog vremena za razvijanje kulture i napredak, te tako utjecalo na razvoj čovječanstva. Na američko društvo, posebice poslovnu klasu, gledao je kao na predstavnike prirodnog odabira i primjer Spencerove teze o opstanku najспособnijih. Vjerovao je kako svi pojedinci započinju natjecanje na jednakoj osnovi. Čak i ako je konkurencija neravnopravna, ili ako je određenim pojedincima dana prednost, element slučajnosti, zajedno s motivacijom i prirodnom sposobnosti pojedinca, odlučujući su faktori u određivanju sudbine pojedinca ili grupe (Dennis, 1995). Smatrao je da civilizacija predstavlja opstanak najспособnijih, a opstanak „nepodobnih“ usmjeren je protiv civilizacije. Prema njemu, socijalizam je nemoguća ideja jer se istovremeno zalaže za napredak civilizacije i opstanak slabih, što je očigledno kontradiktorno. Kompeticija je prirodni zakon, a interveniranje znači potkopavanje civilizacije

(Williams, 2000). U djelu „Što društvene klase duguju jedna drugoj“⁸ (1883) Sumner postavlja pitanje da li bilo koja skupina u društvu ima dužnost i teret vođenja životne borbe ili rješavanja problema bilo koje druge skupine. Njegov je zaključak kako su svi odrasli pojedinci odgovorni za svoje blagostanje, a milosrđe i intervencija države nepravedno prebacuju teret s jedne klase na drugu (Hawkins, 1997).

Kao i Darwin prije njega, Sumner se u svom radu također oslonio na Malthusa. U svom eseju „Sociologija“⁹ (1881) opsežno je predstavio svoju socijalnu filozofiju i opisao kako su biologija i sociologija povezane kroz koncept borbe za opstanak (Hawkins, 1997).

„U biologiji smo se već upoznali s važnošću činjenice da se život na Zemlji mora održavati borbom protiv prirode i također natjecanjem s drugim oblicima života. U potonjoj se činjenici biologija i sociologija dodiruju. Sociologija je znanost koja se bavi jednim nizom fenomena prouzrokovanih borbom za opstanak, dok se biologija bavi drugim. Sile su iste, ali djeluju na različitim područjima i pod drukčijim uvjetima.“

(Sumner, 1881 prema Hawkins, 1997)

Sumner smatra kako temelj ljudskog društva predstavlja omjer ljudi i zemlje. Ljudi crpe život iz zemlje, a vrsta života koji postižu, način na koji dolaze do njega i međusobni odnosi koje ostvaraju u tom procesu, uvjetovani su omjerom stanovništva naspram raspoložive zemlje. Tamo gdje nema mnogo stanovništva, a zemlje je u izobilju, borba za opstanak nije toliko gruba i demokratske će institucije vjerojatno uspjeti uspostaviti vlast. Kada je pritisak stanovništva prevelik, javlja se glad, stanovništvo se počinje raseljavati diljem svijeta, dolazi do sukoba, militarizma i imperijalizma, a aristokracija preuzima vlast. Teškoće koje život nosi posljedica su borbe protiv prirode i stoga ljudi ne mogu kriviti druge ljude za njih. Iako priznaje da osoba koja posjeduje kapital ima prednost nad osobom koja ga ne posjeduje, naglašava da to ne znači da ima prednost protiv¹⁰ (Hofstadter, 1941). Sumner razlikuje dva oblika borbe: prvi je oblik borba čovjeka s prirodom kako bi iz prirode dobio sredstva za preživljavanje, a drugi se oblik odnosi na natjecanje između pojedinaca da osvoje

⁸ Naslov izvornika: „What Social Classes Owe to Each Other“

⁹ Naslov izvornika: „Sociology“

¹⁰ Sumner ovdje razlikuje izraze „advantage over“ i „advantage against“.

ograničene resurse. Prvi oblik, ili borba za opstanak, uključuje odnos svake osobe s prirodom, a drugi oblik karakterizira društveni odnos. Rast stanovništva pogoršava obje vrste borbe, a država ne bi smjela intervenirati ni u jedan od dva oblika. Sumner zaključuje kako zakon o opstanku najsposobnijih nije donio čovjek, stoga ga čovjek ne može niti dokinuti (Hawkins, 1997). Sumner je borbu za opstanak vidio kao glavnu životnu činjenicu. Najveći je korak u ovoj borbi proizvodnja kapitala, jer povećava produkte rada i osigurava potrebna sredstva za civilizacijski napredak, a primitivan čovjek, koji se povukao iz natjecanja i ne stvara kapitalna dobra plaća cijenu živeći nazadnim životom. Kada kapital ne bi osiguravao prednosti, nikada ne bi niti bio stvoren, jer su nadmoć i prednosti koje njegovo posjedovanje nosi razlog zašto se ljudi upuštaju u borbu koja je neophodna za njegovo stjecanje (Hofstadter, 1941).

5.3. Ludwig Gumplovicz

Ludwig Gumplovicz (1838. – 1909.) bio je Austrijanac poljskog podrijetla, profesor prava i jedan od osnivača europske sociologije. Nastojao je sociologiju svesti na prirodnu znanost primjenjujući Darwinovu teoriju (Supek, 1987). Razvio je teoriju o grupnom sukobu inspiriran darvinizmom. Njegove ideje nisu bile radikalno nove, i socijalni darvinisti prije njega predstavljali su društveni sukob kao dio borbe za opstanak, ali on je te ideje sistematizirao i stavio borbu između rasa u središte svoje analize. Smatrao je kako je borba rasa u svim svojim oblicima, bilo da je otvorena i nasilna, ili latentna i mirna, pokretačka sila povijesti. Za njega je rasna mržnja bila ukorijenjena u ljudima, a manifestirala se u sukobima između rasa, što je uključivalo nasilje, krvoproliće, ropstvo i istrebljenje. Ono u čemu se razlikovao od većine socijalnih darvinista svoga vremena jest definiranje rase koju je smatrao sociološkom, a ne biološkom kategorijom (Weikart, 2003).

„Bez takove borbe nema nikada nigdje javnoga života, nijedan socijalni razvitak ne može se na drugi način zbiti, čitava i svaka povijest naroda i država ne sadržaje ništa drugo, nego beskrajni niz grupnih borbi.“

(Gumplovicz, 2016:112)

Smatrao je da čovječanstvo ima poligenetičko porijeklo, odnosno da su različite rase potekle od različitih predaka. Iako su imale različito porijeklo, u prehistorijskom razdoblju različite su se rase zajedno miješale. Takve su skupine živjele u primitivnim zajednicama, ali to nije bilo dugotrajno, jer su ubrzo izbili sukobi unutar grupa koji su

se pretvarali u ratove. S obzirom na to da se društvene skupine teže proširiti na tuđe teritorije kako bi poboljšali svoje ekonomsko stanje, nema kraja sukobima ni ratovima (Supek, 1987). Izvor borba i ratova vidio je u ljudskim strastima, mržnji i želji za osvetom, a ne u ljudskom intelektu. Tvrdio je kako takvi osjećaji neće nestati napretkom tehnike i usavršavanjem ljudskog intelekta. Naprotiv, postat će izraženiji zbog javljanja sve većih ljudskih potreba za čije će zadovoljenje biti potrebno sve više materijalnih sredstava (Gumplovicz, 2016).

Tvrdio je da ljudi uvijek teže doći više na društvenoj ljestvici, a kada uspiju, ta se težnja nastavlja i dalje. Ovim je nastojanjem ispunjen život većine ljudi, a naizbježna posljedica je konkurentska borba, odnosno borba za opstanak. Borba za opstanak u ljudskom životu ne vodi napretku morala, već opstaju oni koju su najlukaviji i beskrupulozni. Napredak dovodi do sve većih ljudskih potreba i potiče želju za stjecanjem, ali ujedno povećava prilike i sredstva za zlodjela. Ako se opstanak najsposobnijih gleda isključivo u prirodnom smislu, bez spominjanja moralnih ili etičkih pojmova, tada ga se možda i može primjenjivati na socijalni život (Gumplovicz, 2016).

Prema njegovom viđenju, primitivni politički odnosi, osnivanje država i društveni napredak, bili su potaknuti ekonomskim interesima. Ipak, primitivni ljudi nisu bili svjesni ekonomske koristi koje mogu imati od ljudi koje su porobili, tako da su ih u početku ubijali. Trenutak kada su shvatili da mogu imati ekonomsku korist od robova tako što će iskorištavati njihov rad označava bitnu prekretnicu jer je tako nastala klasna vladavina. Država nastaje kada u sukobu heterogenih društvenih grupa jedna skupina prevlada i uspostavi vlast nad drugom, a takvo nastajanje države Gumplovicz smatra povijesnim pravilom (Supek, 1987).

5.4. Ernst Haeckel

Najpoznatiji predstavnik darvinizma u Njemačkoj bio je zoolog i filozof Ernst Haeckel (1834. – 1919.). Smatrao je da je borba za opstanak sveprisutna, te da predstavlja progresivnu silu u ljudskoj povijesti jer dovodi do razvoja novih i viših oblika. Ekonomsku konkurenciju vidio je kao univerzalnu, te također neizbježnu, a zalagao se za slobodno natjecanje među radnicima jer bi to dovelo do poboljšanja društva. Prema njemu, jedna od korisnih posljedica ekonomske konkurencije je podjela rada koja stalno unapređuje čovječanstvo i potiče na nova otkrića i poboljšanja (Weikart, 1993).

Podijelio je ljude na 12 vrsta i grupirao ih u 4 odvojena roda. Haeckel je smatrao da su različite rase potekle od različitih predaka: žuta rasa nastala je od čimpanza, crna rasa od gorila, a bijela rasa od orangutana. (Supek, 1987) Tolerirao je istrebljenje „primitivnih“ rasa koje su izgubile u borbi za opstanak. Tvrдио je da čak i kada bi se te rase (američki Indijanci i australski Aboridžini) razmnožavali u većem broju nego bijeli Europljani, prije ili kasnije bi izgubili u borbi za opstanak od bijelaca (Weikart, 1993).

6. Thomas Henry Huxley

Thomas Henry Huxley (1825. – 1895.) bio je engleski biolog koji je gorljivo podržavao Darwinovu teoriju i branio ga pred njegovim suparnicima, zbog čega je dobio nadimak „Darwinov buldog“. U svojem je djelu „Evolucija i etika“¹¹ (1893) pojasnio pojam opstanak najsposobnijih. Napisao je kako je termin izazvao pomutnju jer se „opstanak najsposobnijih“ izjednačava s „opstankom najboljih“. Najsposobniji, u darvinističkom smislu, označava jedinke i vrste koje su se najbolje prilagodile svom okolišu i imaju najviše šanse za preživljavanje. Pod tim se izrazom ne misli na najjače ili najmoćnije, kao u društvenoj analogiji. Huxley zaključuje da se iz procesa većinom nasumičnog opstanka ne mogu izvoditi nikakvi etički principi primjenjivi na društvo (Williams, 2000). Stoga je odbijao ideju da etika i moral mogu biti utemeljeni na zakonima prirode. Smatrao je da evolucija ne može ništa reći o etici, te da s njom nije u harmoničnom odnosu, već u suprotnosti. Osim toga, u nekim od svojih eseja o društvenim i političkim temama napao je laissez-faire doktrinu. Ipak, iako je Huxley bio oprezan u ovom pitanju, u nekoliko je navrata primijenio darvinizam i prirodne zakone na društvenu i političku misao. U članku „Borba za opstanak u ljudskom društvu“¹² (1888) objasnio je kako vjeruje da maltuzijanski pritisak populacije stvara neizbježnu borbu za opstanak, koja se očituje ili kao rat ili kao ekonomska kompeticija, između pojedinaca i nacija. Huxley je 1890-e napisao niz političkih eseja u kojima je kritizirao podupiranje ljudske jednakosti i prirodnih prava. Smatrao je da je primarni problem ovih političkih teorija taj da ne uzimaju u obzir prenapučenost, neizbježan problem s kojima se čovječanstvo susreće i koji osigurava nastavak borbe za opstanak u ljudskom društvu. Zanimaju se i prirodne, biološke nejednakosti među ljudima, za koje je Huxley smatrao da su uzrok socijalnim i ekonomskim nejednakostima. Stoga, ekonomska i društvena nejednakost ne može biti ukinuta. Ipak, Huxley je želio da etika

¹¹ Naslov izvornika: „Evolution and Ethics“

¹² Naslov izvornika: „The Struggle for Existence in Human Society“

ublaži oštrije učinke borbe, ali nije bio osobito optimističan da će ljudski osjećaji etike potpuno prevladati u neposrednoj budućnosti (Weikart, 1998).

7. Francis Galton i eugenika

Eugenika je nastala kao politički izraz genetike, a Francis Galton (1822. – 1911.) definirao ju je kao znanost koja se bavi utjecajima koji popravljaju urođena svojstva jedne rase, a i onima koji ih razvijaju na najveću korist. Smatrao je kako će ljudi koji su manje nadareni tvrdoglavo nastojati produžiti svoju vrstu i iskoristiti pravo da se s njima dobro postupa (Švob, 2002). Galton je toliko čvrsto vjerovao da je kontrolirano i selektivno razmnožavanje put ka obnovi Engleske, da je promovirao ideju o eugenici kao o novoj religiji. Njegov program eugenike poticao je rađanje djece „superiornijeg“ porijekla, poglavito bogate anglosaksonske više klase, a odvrćao od razmnožavanja one koje smatrao nepodobnima – niže klase i nebjelačke rase (Dennis, 1995). Eugenički su stavovi kod nekih protivnika rasizma i eugenike izazvali drugu krajnost – mišljenje kako sva svojstva čovjeka određuju isključivo njegova okolina i odgoj (Švob, 2002). Socijalni se darvinizam često povezuje s eugenikom, međutim moguće je podržavati samo jedno, ali ne i drugo. Primjerice, Kidd, kojeg se smatra socijalnim darvinistom, bio je oštar kritičar eugenike (Hawkins, 1997).

U ime eugenike rasisti su ubijali i masovno primjenjivali postupke kastracije i sterilizacije svojih političkih protivnika i pripadnika raznih naroda i društvenih slojeva. Iako je u Njemačkoj eugenika dovedena do krajnjih razmjera, nije primjenjivana samo ondje. Krajem 19. st. i u prva tri desetljeća 20. st. eugenika je bila utjecajna u SAD-u i drugim zemljama. Do 1931. oko trideset država SAD-a primjenjivalo je zakone o sterilizaciji kriminalaca, prostitutki, psihopata i slaboumnih, a u tri desetljeća prije Drugog svjetskog rata u SAD-u je sterilizirano najmanje 60 000 ljudi (Švob, 2002). Između 1900-e i 1945-e skoro svako razvijenije društvo imalo je neki oblik eugeničkog pokreta (Jackson i sur., 2005). Osnivale su se posebne institucije poput Eugeničkog arhiva i Fundacije za poboljšanje rasa. Uvedeni su i zakoni o emigrantima koji su diskriminirali tzv. „inferiorne rase“, poput Židova, Iraca, te osoba iz južne i istočne Europe. Državni zakoni, donijeti 1920., branili su ženidbu između bijelaca i određenih rasa (Švob, 2002).

Danas je iz ljudskog svijeta u većoj mjeri uklonjen faktor selekcije, koji vlada u životinjskom i biljnom svijetu, zahvaljujući društvenoj organizaciji i medicini. Iako je

medicina zaslužna za sve veći broj izliječenih i preživjelih ljudi, time se ne „popravljaju“ nasljedni faktori, već je omogućeno razmnožavanje osobama s nasljednim manama koje u slobodnoj prirodi, prema teoriji evolucije, vjerojatno ne bi dočekale doba razmnožavanja (Švob, 2002).

Galton je bio Darwinov rođak, a Darwinovo djelo „Postanak vrsta“ snažno je utjecalo na Galtonov znanstveni interes i razvoj. Otvorilo mu je nove vidike o nasljeđivanju i mogućnosti „poboljšanja“ ljudske rase. Prije toga, Galton je primarno bio geograf i putopisac koji se nije pretjerano zanimao za teme iz biologije (Fancher, 2009). Galton je nakon čitanja „Postanka vrsta“ u pismu Darwinu napisao kako mu se čini da prirodni odabir može pokvariti, a ne poboljšati ljudsku vrstu jer su niže klase one skupine koje evolucija favorizira, te koji prežive i postanu roditelji sljedeće generacije. Za Galtona je očito rješenje bilo da ljudi počnu upravljati vlastitom evolucijom, čineći za sebe ono što su uzgajivači radili za konje i stoku. No, nije specificirao kojim to točno metodama treba postići, nadao se da će se ljudi uvjeriti u važnost ove promjene što će dovesti i do promjene običaja (Paul, 2009.)

Sredinom 60-ih godina 19. st. Galtonu su se počele javljati ideje o nasljeđivanju i tada neimenovanoj eugenici. U članku „Nasljedni talent i karakter“¹³ (1865) napisao je kako čovjek ima veliku snagu nad životinjskim svijetom u stvaranju različitih varijacija životinjskih vrsta. Galtonova želja bila je pokazati da se ljudske mentalne kvalitete mogu također kontrolirati, a kada bi se samo dio truda koji se ulaže u poboljšanje pasmine konja i stoke uložio u poboljšanje ljudskog roda, mogla bi se stvoriti galaksija genija. Kako bi dokazao svoju teoriju, proveo je statističku analizu intelektualno uglednih obitelji. Pregledao je popis intelektualno značajnih pojedinaca u uglednom biografskom rječniku i otkrio kako više od desetine ima bliske rođake koji su također u rječniku. Također je procijenio kako je iz opće populacije samo jedna osoba, od nekoliko tisuća, postigla dovoljno da se nađe u rječniku (Fancher, 2009). Žene su bile izostavljene iz njegove analize jer je, u skladu s Viktorijanskom erom, smatrao ostvarivanje i postizanje uspjeha odlikom muškaraca. Naravno, za žene su mogućnosti ostvarivanja izvan doma bile gotovo nepostojeće (Gillham, 2001). Iako mu je nedostajala precizna mjera za određivanje razine značajnosti, pokazao je da u određenim obiteljima postoji tendencija ka uspješnosti. Nadalje je tvrdio kako bi bilo poželjno razviti testove koji bi utvrđivali idealne roditelje u budućem eugeničkom

¹³ Naslov izvornika: „Hereditary Talent and Character“

društvu (iako nije specificirao kakve testove). U ovome je članku formulirao svoje glavne ideje koje će voditi njegovo stvaralaštvo ostatak života. Ipak, njegov je rad bio dezorganiziran, zbunjujuć i općenito neuvjerljiv onima koji već nisu dijelili slična stajališta (Fancher, 2009). Povjesničarka Ruth Schwartz Cowan smatra kako se u povijesti znanosti rijetko viđa da tako važna generalizacija nastane na osnovu tako malo konkretnih dokaza (Schwartz Cowan, 1977 prema Fancher, 2009).

U nadolazećim godinama Galton je uvidio da ako prikupi opsežnije i sistematičnije podatke, mogao bi obraditi temu nasljednih odnosa statistički i matematički. Sustavno je pregledao mnogo biografskih rječnika u kojima su se nalazili značajni pojedinci iz 12 različitih disciplina, uključujući sudstvo, politiku, književnost, glazbu, religiju, vojsku i znanost. Analiza uzoraka nekoliko tisuća istaknutih pojedinaca potvrdila je njegove ranije nalaze, jedan od deset istaknutih pojedinaca imao je barem jednog istaknutog bliskog rođaka. Osim toga, sada je mogao pokazati kako je veća vjerojatnost da osobe budu uspješne u sličnim ili istim područjima, te da je vjerojatnije da će uspješni srodnici biti bliže povezani nego dalje (npr. roditelj i dijete, ili braća bili su češći odnosi nego rođaci, djedovi i unuci). Svoje je nalaze predstavio u knjizi „Nasljedni genij“¹⁴ (1869) i nastavio se zalagati za eugeničko društvo. Ipak, priznao je kako i u društvu kojem se nadao, ne bi bilo moguće predvidjeti rezultate nasljeđivanja u pojedinačnim slučajevima. Ali ako bi se najsposobniji muškarci i žene mogli potaknuti na sklapanje braka i rađanje djece u stopi koja bi bila malo veća od prosječne, tada bi ukupni rezultat zasigurno bilo poboljšanje opće razine ljudske sposobnosti (Fancher, 2009). Vjerovao je da brakovi u ranoj dobi vode većem broju potomaka, stoga ih je poticao među ljudima s kvalitetnim nasljednim materijalom (Pickover, 2001).

Nakon objave „Nasljednog genija“ Darwin je u jednom pismu Galtonu napisao kako je zasad pročitao samo 50 strana, ali da mu mora odmah reći kako nikada nije pročitao nešto zanimljivije i originalnije. Darwin kaže kako ga je Galton preobratio jer je prije smatrao da se izuzev nekih iznimki, ljudi ne razlikuju mnogo u intelektu, već u tome koliko vrijedno i predano rade (iako i dalje smatra da je to važna razlika među ljudima) (Pickover, 2001).

Galton je u istoj knjizi sastavio kategorizaciju intelektualnih sposobnosti. Iznadprosječne intelektualne sposobnosti podijelio je u osam razreda (A, B, C, D, E, F, G) i označio ih je velikim tiskanim slovima, pri čemu G predstavlja najrazvijenije

¹⁴ Naslov izvornika: „Hereditary Genius“

spособnosti. Ispodprosječne sposobnosti označio je malim tiskanim slovima (a, b, c, d, e, f, g), a u ovom slučaju g predstavlja kategoriju s najslabijim sposobnostima. Smatrao je kako je kategorija F među psima i drugim životinjama više inteligencije skoro pa jednaka kategoriji f među ljudima, a kako je kategorija G među takvim životinjama zasigurno superiorna u odnosu na kategoriju g među ljudima. Vjerovao je kako osobe najvišeg intelekta (kategorija G) ne trebaju formalno školovanje i da je za njih bolje da se školuju sami. Tvrdio je kako crnci rijetko pokazuju inteligenciju u visini kategorije F bijelaca i da su između njih i bijelaca uvijek dvije kategorije razlike, te da je broj crnaca koji mentalno zaostaju veoma visok. Nije se slagao s crkvenim pravilima o celibatu među svećenstvom i redovnicama jer su tako osobe koje posjeduju određene vrline koje bi mogle prenijeti na potomstvo, poput blage prirode, onemogućene u tome (Pickover, 2001).

S obzirom na svoje stavove o nasljeđivanje, bio je zainteresiran za debatu o prirodi ili odgoju (engl. *nature versus nurture*). Kako bi dokazao svoje tvrdnje da su uspješni pojedinci uspjeli zahvaljujući osobinama koje su naslijedili, proveo je istraživanje podrijetla eminentnih britanskih znanstvenika. Odabrao je članove Kraljevskog društva (engl. *Royal Society*) koji su imali dodatne kvalifikacije poput prestižnih medalja, ili su predsjedali nekim društvom. Kako bi konstruirao što cjelovitiji profil svojih ispitanika, sastavio je upitnik, u ono vrijeme novu tehniku. Jedan je upitnik poslao i Darwinu. Za „statističku obradu“ odabrao je odgovore nešto više od 100 znanstvenika i svoje je rezultate objavio u zborniku naziva „Engleski znanstvenici: njihova priroda i odgoj“¹⁵ (1874). Prirodu je odredio kao sve ono što osoba donosi sa sobom u svijet, a odgoj kao svaki utjecaj koji utječe na osobu nakon rođenja. Priroda predstavlja latentne sposobnosti rasta tijela i uma koje dijete posjeduje pri rođenju. Odgoj se ne odnosi samo na hranu, odjeću, obrazovanje, itd., već na okoliš u kojemu osoba odrasta. U tom se okolišu njene prirodne tendencije mogu ojačati ili oslabiti, a mogu biti stvorene i sasvim nove. Međutim, prirodu ne treba izjednačavati izravno s nasljedstvom jer prirodni darovi mogu, ali i ne moraju biti nasljedni. Galton je bio zadovoljan kada je vidio kako je 56 znanstvenika odgovorilo kako vjeruju da su njihove znanstvene težnje urođene, a ne određene odgojem i okolinom. Ipak, ispitao je i doprinos okoline uključujući ohrabrenje kod kuće i od strane prijatelja, uloge tutora i putovanja. Zaključio je da su ti čimbenici također važni, ali je dodao kako se ljubav

¹⁵ Naslov izvornika: „English Men of Science: Their Nature and Nurture“

prema znanosti može u velikoj mjeri produbiti poticanjem, a ne sprečavanjem urođenih tendencija (Gillham, 2001).

Zalagao se za osnivanje državnih zavoda za eugeniku gdje bi se čuvali zapisi o obiteljima kako bi se procijenila prosječna kvaliteta potomstva, ovisno o podrijetlu i zanimanju roditelja. Obitelji bi trebale biti klasificirane kao: a) nadarene, b) sposobne, c) prosječne, d) degenerirane. Rani brakovi pojedinaca iz kategorije a i b trebali bi biti poticani, te bi trebala biti pružena financijska potpora kako bi proizveli brojno potomstvo. Ove financijske potpore bile bi analogne onima koje dobivaju uspješni učenici za visoko obrazovanje. Također je predložio da se pri prijavi u državnu službu ili za druge profesionalne pozicije dodatni bodovi trebaju dodijeliti kandidatu za obiteljske zasluge, ako potječe iz superiorne obitelji. U pismu koje je Darwin 1873. uputio Galtonu, izrazio je neke sumnje u vezi s eugenikom. Napisao je kako vidi poteškoće u određivanju tko zaslužuje biti u eugeničkom registru jer je tako malo onih koji premašuju prosječnost u zdravlju, snazi, moralu i intelektu, te je teško suditi o ovim karakteristikama. Darwinu se činilo kako bi se u velikoj obitelji, iznadprosječnoj po svojim kvalitetama, samo nekoliko djece našlo u registru (Galton i Galton, 1998).

8. Znanstveni rasizam i testiranje inteligencije

8.1. Znanstveni rasizam

Znanstveni rasizam odnosi se na upotrebu znanstvenih tehnika i jezika kako bi se podržale teorije kojima se tvrdi da je određena društvena grupa ili populacija superiornija od druge u odnosu na inteligenciju, civilizacijski stupanj ili neku drugu društveno definiranu karakteristiku. Rasizam nije nova pojava, njegovo postojanje duže je od genetike, biometrije i evolucijske teorije. Međutim, tek se u 19. st. razvojem znanosti za rasističke ideje prestalo tražiti božansko opravdanje i počelo ga se pronalaziti u biologiji (Rose, 1976). Znanstveni rasizam obilježje je znanosti od kada znanost postoji, obzirom da se u radu znanstvenika često reflektiraju njihova socijalna i kulturna uvjerenja (Belkhir, 1994). Nastao je kao rezultat dva toka znanstvene misli. Prvi je uključivao ideje o karakteristikama koje se prenose nasljednim putem, a drugi se odnosio na superiornost jednih rasa u odnosu na druge. Ove dvije ideje nisu ovisile jedna o drugoj, netko je mogao vjerovati u nasljednost osobina bez da smatra kako su

bijelci iznad ostalih rasa i obratno. Ipak, mnoštvo znanstvenika prihvaćalo je obje ideje zajedno (Jackson i sur., 2005).

Svrha je znanstvenog rasizma opravdati i zaštititi sustav koji dopušta eksploataciju „inferiornih“ osoba kako bi oni koji su “superiorni“ mogli imati ekonomsku i političku korist. Iako su neki dovodili u pitanje važnost inferiornosti određenih rasa u određivanju ljudskih prava, nisu dovodili u pitanje točnost same tvrdnje o inferiornosti. Primjerice, Abraham Lincoln izjavio je kako postoji fizička razlika između crne i bijele rase te da vjeruje da će te razlike zavijek braniti da dvije rase žive zajedno u društvenoj i političkoj jednakosti. Charles Lyell, utemeljitelj geologije, izjavio je kako svaka rasa ima svoje mjesto, kao i inferiorne životinje (Thompson, 2003).

Na nastanak i razvoj znanstvenog rasizma utjecalo je i često osporavanje društvenih i humanističkih znanosti od strane onih koji su samo tvrde znanosti smatrali „istinskim“ znanostima. To je dovelo do rastućeg scijentizma koji je potaknuo znanstvenike društvenog i humanističkog usmjerenja da se usmjere na konstruiranje teorija i metoda koje bi im omogućile da djeluju s istim stupnjem preciznosti kao i prirodne znanosti. Osim toga, testiranja su bila potrebna kako bi se potvrdila Galtonova teza o anglosaksonskoj premoći što je bilo osobito važno u SAD-u tijekom prva dva desetljeća 20. st. U tom su razdoblju u SAD pristigli milijuni istočnih i južnoeuropskih, azijskih i latinoameričkih imigranata, a Afroamerikanci su masovno migrirali s juga u druge dijelove zemlje. Slijedom toga, tražilo se filozofsko, moralno i znanstveno obrazloženje kojim bi se useljenici razlikovali od „domorodačkih“ anglosaksonskih Amerikanaca (Dennis, 1995).

Žrtve znanstvenog rasizma u SAD-u bili su najviše pripadnici afroameričke populacije. Prije nego što je robovlasništvo postalo zakonom zabranjeno, rasizam je u američkom društvu bio široko rasprostranjen, a većina najistaknutijih znanstvenika i političara tadašnjeg doba slijepo ga je prihvaćala. Prije znanstvenih opravdanja ropstva, ono se opravdavalo na različite načine. Jedan od njih bila je biblijska priča u kojoj je Noa prokleo potomke svoga sina Hama vječnim ropstvom. Ropstvo je objašnjavano i pomoću teorije o velikom lancu bića prema kojoj se sve na svijetu može hijerarhijski postaviti u red od najnižeg do najvišeg. Na vrhu se nalazi Bog, nakon njega je čovjek, a od bića koja su ispod očekuje se da služe one koji su iznad njih. Gledano psihološki, dva osnovna razloga koja su se navodila zašto Afroamerikance ne treba tretirati kao

ravnopravne bili su nemoral i karakterne mane. Istraživanja koja su proizvela ovakve zaključke bazirala su se na pretpostavci da su fizičke karakteristike genetski povezane s osobinama ličnosti, a osobine koje su se povezivale s crnom populacijom bile su negativne i neugodne. U prvom američkom izdanju „Enciklopedije Britannice“ (1789) pod terminom „crnac“ navedene su sljedeće karakteristike: lijenost, izdaja, osveta, okrutnost, bezobrazluk, krađa, laganje, vulgarnost, razvrat, neumjerenost, nedostatak suosjećanja (Thompson, 2003).

Znanstveni rasizam uglavnom je usmjeren na pitanje inteligencije (Rose, 1976). Pojam inteligencije vjerojatno je izazivao, i još izaziva, više kontroverze nego bilo koji drugi psihološki koncept. Testovi inteligencije kritizirani su praktički od njihovog nastanka. Kritičari su, između ostalog, tvrdili kako testovi inteligencije i sposobnosti ne mjere ništa drugo osim vještine rješavanja testova, te da su pristrani prema određenim rasama i društvenim skupinama, dok stigmatiziraju one koji postižu niže rezultate. Osim toga, koriste se kao sredstvo objašnjavanja rasnih, rodničkih i klasničkih razlika u inteligenciji (Belkhir, 1994).

8.2. Prvi testovi inteligencije

Francuski psiholog Alfred Binet krajem 19. st. počeo se baviti mjerenjem inteligencije. Provodio je istraživanja u školama i bolnici upotrebljavajući tehnike kranimetrije. Njegovi rezultati pokazali su minimalne razlike između uspješne djece i djece s lošim ocjenama, a u nekim mjerama koje su se smatrale ključnima za inteligenciju (prim. uzdužni promjer lubanje) više rezultate imali su slabiji učenici. Nakon neuspjeha odbacio je kranimetriju i okrenuo se psihološkim metodama. Binet je 1904. od ministra prosvjete dobio zadatak osmišljavanja testa koji bi mogao identificirati djecu kojoj je potrebna posebna vrsta školovanja. Binet i Théodore Simon zajedno su osmislili test koji je uključivao zadatke vezane uz svakodnevicu poput brojanja novčića, ili određivanja koje je lice ljepše, a bazirao se na temeljnim procesima zaključivanja kao što su uređivanje, dokučivanje, domišljatost i popravljivanje (Gould, 2003). Njihov instrument, poznat pod nazivom Binet-Simon skala, nekoliko je godina kasnije modificiran i proširen, te je postao izvor za različite testove koji se koriste i danas, a jedan je od prvih testova u kojem je upotrijebljen koncept kvocijenta inteligencije (Dennis, 1995).

Binetov cilj bio je osigurati alat koji bi identificirao mentalno zaostalu djecu kako bi im se moglo pomoći. Predložio je da nakon što se takvu djecu identificira, s

njima treba raditi po prilagođenom programu kako bi uhvatila korak sa svojim vršnjacima. Ovo je otkriće u početku bilo jedva zamijećeno u francuskoj znanstvenoj zajednici. Prijašnja psihometrijska mjerenja omogućila su sakupljanje velike količine antropometrijskih i psihofizičkih podataka, ali njihove mjere, iako standardizirane, bile su beskorisne jer nisu bile u korelaciji ni s jednom neovisnom procjenom sposobnosti pojedinca. Pod neovisnom procjenom misli se na školske ocjene ili procjene osoblja mentalnih ustanova o intelektualnim sposobnostima djeteta. Ukratko, prije Bineta antropometrija i psihometrija stvarale su brojeve koji nisu ništa predviđali. S druge strane, Binet nije tražio mjeru u fizičkom smislu te riječi, već metodu klasifikacije, jer je smatrao da je mjerenje moguće jedino kroz klasifikaciju. Osmislio je niz jednostavnih zadataka i pitanja koja se razlikuju u težini, a predložio je bodovanje postupaka koje je, iako kvantitativno, predstavljalo inovaciju. Bilježio je broj točno odgovorenih pitanja ili zadataka i bio je uvjeren kako je najbolji način procjene intelektualne razine mentalno zaostale djece njihova usporedba sa zdravom djecom. Ono što je posebno iznenadilo Bineta bila je sličnost odgovora mlađe zdrave djece i starije mentalno zaostale. Ovo je opažanje uvjerilo Bineta da sva djeca slijede istu razvojnu putanju što ga je potaknulo da predloži inovativno sredstvo klasifikacije – mentalnu dob (Croizet, 2011).

Nakon toga su Binet i Simon standardizirali mjernu skalu za zdravu djecu različite dobi. Test je počinjao sa zadacima koji su odgovarali djeci najmlađe dobi, a težina se postupno povećavala sve dok djeca ne bi došla do zadatka kojeg ne mogu riješiti. Dob povezana sa zadnjim zadatkom kojeg je dijete uspješno riješilo određena je kao njegova mentalna dob. Binet je predložio da se opća intelektualna razina djeteta odredi oduzimanjem mentalne dobi od njegove prave kronološke dobi i to je omogućilo identificiranje djece čija je mentalna dob zaostajala za njihovom kronološkom dobi u dovoljnoj mjeri da im se omogući potrebna posebna edukacija (Croizet, 2011). Binet je redovito naglašavao kako je inteligencija previše kompleksna da bi ju se izrazilo jednim brojem, a strahovao je da ako će se inteligenciju shvaćati u tom smislu, postoji mogućnost stigmatizacije djece i samoispunjujućeg proročanstva (Gould, 2003).

Znanstvenici koji su nakon Binetove smrti upotrebljavali njegovu ljestvicu, nisu se pridržavali njegovih načela i izvrnuli su njenu prvotnu namjenu. Smatrali su inteligenciju trajnom i urođenom, koristili su ju kao sredstvo rangiranja djece, a ne identifikacije djece s poteškoćama u učenju i rezultate su koristili kako bi trajno označili one koji se nalaze ispod prosjeka. Ovo nepoštivanje Binetovih načela dovelo je do

zloupotrebe znanosti tijekom 20. st. Ipak, zloupotreba testova mentalnih sposobnosti nije inherentna u samome testiranju, već proizlazi iz dvije pretpostavke. Prva se pretpostavka odnosi na postojanje opće inteligencije, a druga na nasljednost inteligencije (Gould, 2003).

8.3. Zloupotreba testova inteligencije

Prvu studiju koja je dokumentirala rasne razlike u inteligenciji na Binet-Simon skali proveo je Richards Strong 1913. Strong je mjerio rezultate 125 tamnopusite djece i 225 bijele djece i ustanovio da su crnci mentalno mlađi od bijelaca. Zanimljivo je da je ovo istraživanje, ali i neka od prijašnjih istraživanja inteligencije, pokazalo kako crnci postižu bolje rezultate kada je riječ o memorijskim zadacima. To se objašnjavalo tvrdnjom kako su dobri memorijski rezultati očekivani jer kod obje rase memorija potječe od primitivnih uvjeta, a crnci su puno bliže tim uvjetima. Kada je Cyril Burt (1909), psiholog i genetičar, otkrio kako djeca iz bogatih obitelji postižu puno bolje rezultate na memorijskim zadacima nego djeca iz siromašnih obitelji, zaključio je da je dobro pamćenje bitna karakteristika inteligencije. Međutim, kada su rezultati istraživanja Arthura Jensena (1974) pokazali kako siromašna tamnopusita djeca ostvaruju iznadprosječne rezultate u memorijskim zadacima, Jensen je tvrdio kako memorija nije karakteristika inteligencije. Ove nedosljednosti ukazuju na ideološku podlogu istraživanja rasnih razlika u mentalnim sposobnostima. Uskoro se postavilo pitanje koje se nastavilo protezati kroz 20. st. – treba li ove dvije grupe djece uopće podučavati u okviru istog kurikuluma? (Croizet, 2011).

Binet-Simonovu skalu u SAD je uveo psiholog Henry Goddard 1908., koji je za nju čuo dok je bio u Belgiji, i po povratku ju je počeo primjenjivati na pacijentima u mentalnoj ustanovi u kojoj je radio, u New Jerseyu. Bio je zadivljen rezultatima i uvjerio je svoje kolege kako je potrebno redefinirati pojam „mentalnih nedostataka“ u terminima inteligencije. Nova je klasifikacija prihvaćena i sada je „idiot“ bio definiran kao osoba koja na testovima postiže mentalnu dob manju od 3 godine, „imbecil“ kao osoba mentalne dobi između 3 i 7, a najviša je kategorija označavala „morona“, osobu čije je mentalna dob između 8 i 12 godina. Ubrzo nakon što je mjerna skala stvorena, postalo je očito da različite društvene skupine pokazuju različitu mentalnu dob (Croizet, 2011).

Goddard je vjerovao kako je umna zaostalost posljedica djelovanja jednog gena koji je recesivan u usporedbi s genom za normalnu inteligenciju. Najviše je pozornosti u

svom radu posvetio skupini „morona“. Smatrao je kako je prve dvije kategorije, „imbecile“ i „idiote“, lagano prepoznati u društvu te kako se oni ne razmnožavaju. Međutim, „moroni“ su najviše pozicionirani u toj podjeli i najbliži su prosjeku, stoga ako ih se ne identificira na vrijeme, mogli bi se uspjeti razmnožavati. Smatrao je kako „moroni“ ne mogu obuzdati svoje spolne nagone i zato ne mogu živjeti u društvu, već u posebnim ustanovama gdje će se o njima brinuti na adekvatan način, a uskraćivat će im se jedino razmnožavanje. Na taj bi se način gen za slaboumnost mogao držati pod kontrolom. Goddard je 1912. i 1913. testirao imigrante koji su došli na Ellis Island. Rezultati su bile neočekivani: 83% Židova, 80% Mađara, 79% Talijana i 87% Rusa bili su slaboumni. Iako je rezultat iznenadio i samog Goddarda, na kraju ga je objasnio izmijenjenim karakterom doseljavanja. Tvrdio je kako su ovi imigranti najsiromašniji iz svake rase, za razliku od imigranata u prošlosti koji su bili na intelektualno višem nivou. Smatrao je kako imigranti mogu obavljati poslove koje nitko drugi ne želi, te će društvo tako imati koristi od njih, ali se ipak zalagao za pooštavanje kvote useljenika (Gould, 2003).

Upotreba testova inteligencije proširena je tijekom Prvog svjetskog rata kada je psiholog sa Stanforda Robert M. Yerkes razvio niz testova koji su služili vojsci pri procesu regrutacije. Cilj testova bio je razvrstati kandidate na odgovarajuće položaje u vojsci kako se ne bi dogodilo da oni sposobniji i inteligentniji budu stavljeni na položaje koji su ispod njihovog potencijala (Jackson i sur., 2005). Dizajnirana su dva oblika testa. Pismeni kandidati dobivali su test Alfa, a nepismeni, oni koji ne govore engleski i oni koji nisu prošli Alfa test, dobivali bi Beta test koji je sadržavao slike, a ne riječi. Testovi su se rješavali manje od sat vremena, a sadržavali su zadatke slične onima na današnjim testovima – upisivanje broja koji slijedi, analogije, uređivanje rečenica, itd. Iako je Yerkes tvrdio kako testovi mjere prirodne intelektualne sposobnosti, neki od zadataka iz Alfa testa svjedoče suprotno¹⁶. Beta test problematičan je na jednak način. Mada su prvi zadaci u Beta testu bili dovoljno opći, npr. na crtež zeca trebalo je dodati uho ili usta na crtež lica, u kasnijim zadacima trebalo je nacrtati zakovicu na džepnom nožiću, žičicu u žarulji, trubu na gramofonu, mrežu na teniskom igralištu, kuglu u kuglačevoj ruci, itd. (Gould, 2003). Crnci su na testovima postizali slabije rezultate od bijelaca, što u ono vrijeme nije iznenadilo nikoga. Međutim, nađene su i razlike među

¹⁶ Neka od pitanja bila su: Washington je prema Adamsu kao prvi prema ...?; Crisco je: patentirani lijek, dezinfekcijsko sredstvo, zubna pasta, prehrambeni proizvod; Christy Mathewson je poznati: pisac, slikar, igrač bejzbola, glumac.

bijelcima. Carl Brigham, psiholog koji je radio s vojskom, 1923. objavio je rad u kojem je konstatirao kako su jedino vojnici iz nordijskih zemalja imali dobre rezultate na testovima i preporučio stroge zakone koji bi zabranili miješanje rasa i obuzdali imigraciju u SAD-u (Jackson et al., 2005).

Kako su testiranja u vojsci pokazala da su neki pojedinci predodređeni za rukovodstvo, dok su drugi sposobni samo za fizički rad, a obrazovanjem se ova razlika ne može popraviti, psiholozi i eugeničari zaključili su kako je financiranje obrazovanja „morona“ uzaludno. S obzirom na to da se djetetove mogućnosti i ograničenja mogu prilično precizno odrediti već u prvoj godini školovanja, smatrali su kako bi bilo pametnije što prije usmjeriti učenike prema nekom zanatu. Rano će usmjeravanje zaštititi djecu od njihovih vlastitih ambicija koje ne mogu ostvariti, ali i osigurati da inteligentna djeca ne završe na pozicijama koje zahtijevaju samo prosječnu inteligenciju (Croizet, 2011).

Glavni utjecaj testova nije bio u vojsci, već u tome što je Yerkes uspio sastaviti prve masovno pisane testove inteligencije, pomoću podataka koje je sakupio testiranjem vojnih kandidata. Podaci iz testova upotrebljeni su i kako bi se zagovarala rasna segregacija, onemogućilo visoko obrazovanje za crnce i ograničilo doseljavanje (Gould, 2003).

Nakon Prvog svjetskog rata započinje se s masovnim testiranjima inteligencije, što se posebno osjetilo u američkim školama, gdje su ovi testovi mogli zacrtati djetetov obrazovni put i budućnost u vrlo ranoj dobi. Lewis Terman, psiholog iz SAD-a i profesor na Stanfordu, 1916. revidirao je Binetovu ljestvicu proširivši je i na odrasle, te je povećao broj zadataka u testu. Novoj verziji dao je ime Stanfordski Binetov test, a njegova je verzija postala standard za sve iduće IQ testove. Njegovi su se testovi ubrzo počeli masovno primjenjivati u školama (Gould, 2003). Neka od pitanja u testu su: „Što trebate učiniti kada slomite nešto što pripada nekome drugome?“. Točni odgovori uključuju nadoknađivanje štete i/ili ispriku. Ako je osoba odgovorila da treba priznati, taj odgovor nije zadovoljavajuć. Na pitanje „Što trebate učiniti ako Vas druga osoba udari?“ jedini zadovoljavajući odgovori su oni da bi trebalo oprostiti ili ne obazirati se na taj čin (Rose, 1976). Terman je smatrao kako je glavni uzrok društvene patologije urođena slaboumnost, te je vjerovao kako testovi inteligencije mogu identificirati slaboumne pojedince koji bi potom bili uklonjeni iz društva i zatvoreni u ustanove gdje će im se onemogućiti razmnožavanje. Tvrdio je kako znatan uspjeh u životu mogu

postići samo pojedinci s IQ-om višim od 115 ili 120, dok je onima s IQ-om nižim od 75 namijenio nekvalificirani rad, a osobama s IQ-om od 75 do 85 polukvalificirani rad (Gould, 2003).

8.4. Novi znanstveni rasizam

Nakon sloma nacizma činilo se da je znanstveni rasizam došao svome kraju. Međutim, krajem 1960-ih psiholog Jensen objavio je članak naslova „Koliko možemo povećati IQ i školska postignuća?“¹⁷ (1969) u Harvard Educational Review. Jensen je tvrdio kako razlozi neuspjeha određenih programa kompenzacijskog obrazovanja u SAD-u leže u urođenoj, genetskoj inferiornosti crnaca. Članak je izazvao senzaciju, a mnogi drugi znanstvenici slijedili su Jensena i započeli svoja istraživanja. Među najpoznatijima vjerojatno je Richard Herrnstein, koji se nadovezao na Jensena tvrdeći da je većina odrednica klasnog društva prouzrokovana genetičkim razlikama. Osim njega, William Shockley, dobitnik Nobelove nagrade u fizici, smatrao je da zbog toga što bijelci i crnci iz radničke klase obično imaju više djece nego pripadnici bijele srednje klase, dolazi do smanjivanja nacionalne inteligencije. Njegovo rješenje bili su financijski poticaji za sterilizaciju (Rose, 1976).

Jensen je iz svojih istraživanja zaključio kako će između crnaca i bijelaca uvijek postojati razlika od 15 bodova u kvocijentu inteligencije. Zagovornici segregacije upotrijebili su Jensenove podatke kako bi se borili protiv desegregacije u mnogim školama na jugu, a tvrdili su kako obrazovanje ne igra značajan faktor u smanjenju razlike kvocijenta inteligencije između bijelaca i crnaca (Dennis, 1995). Iako se kasnije crnci i pripadnici ostalih manjina nisu legalno segregirali od ostalih učenika na temelju svoje rase, zbog nižih rezultata na testovima inteligencije smješteni su u razrede za slabije učenike ili za one s teškoćama u učenju. Roditelji tamnoputih učenika u ovome su vidjeli segregaciju, stoga su ulagali prigovore i tužbe zbog korištenja standardiziranih testova inteligencije. Države i škole su reagirale, primjerice Kalifornija je zabranila upotrebu standardiziranog testa inteligencije na tamnoputim učenicima, a školski odbori u drugim državama počeli su dobrovoljno smanjivati upotrebu testova kako bi izbjegli tužbe (Belkhir, 1994).

Pierre Bourdieu je u članku iz 1978. predložio novi izraz „rasizam inteligencije“ kojim opisuje ideološki okvir na koji se privilegirani pojedinci oslanjaju kako bi

¹⁷ Naslov izvornika: „How much can we boost IQ and Scholastic Achievement?“

opravdavali svoje prednosti nad drugima. Prema Bourdieu, obrazovane osobe sklone su vjerovati u svoju superiornost koja se temelji na višoj inteligenciji. Ovaj oblik rasizma uglavnom je skriven jer se razlikuje od „vulgarnih“ klasičnih oblika poput rasizma prema crncima. Osim toga, rasizam inteligencije rijetko se osuđuje jer su osobe koje uobičajeno osuđuju rasizam intelektualci, a u ovome slučaju oni su ti koji se vide kao superiorni. Ovaj oblik rasizma nije usmjeren na neku ciljanu grupu, kao što je riječ s drugim oblicima rasizma, čime je kompatibilan s antidiskriminacijskim vrijednostima. Dok su staromodni oblici rasizma koliko toliko odbačeni, postoje razlozi za vjerovanje kako to nije slučaj s rasizmom inteligencije (uspjeh djela „Zvonolika krivulja“ može se uzeti kao dokaz). Mnogi koji se smatraju liberalima ili antirasistima mogu osuđujuće i negativno gledati na pojedince na nižim društvenim položajima (Bourdieu, 1978 prema Croizet, 2011).

Od ranih 1990-ih znanstvenici su počeli ponovno iznositi argumente u prilog genetskoj određenosti individualnih razlika u inteligenciji. Primjerice, tvrdili su da je inteligencija u visokoj mjeri nasljedna i da će napredak u istraživanju genoma otkriti genetsku pozadinu opće inteligencije, da je otkriven gen za inteligenciju, da crnci imaju mozak manji od bijelaca i da veličina mozga ukazuje na inteligenciju (Croizet, 2011). U tom je razdoblju izašla i knjiga „Zvonolika krivulja: inteligencija i klasna struktura u američkom životu“¹⁸ (1994) Charlesa Murrayja i Richarda Herrnsteina koja je primila mnoge negativne kritike, ali i one pozitivne, te izazvala veliko zanimanje. Autori tvrde kako su individualne razlike u obrazovnim postignućima uglavnom određene kognitivnom sposobnošću, koja je nasljedna i stabilna tijekom većeg dijela ljudskog života. Naglašavaju kako nisu usmjereni na rasne razlike, već kako su zainteresirani za pojedinačne ili grupne razlike u inteligenciji i njihovu genetsku odrednicu. Objašnjavaju kako razlike između bijelaca i crnaca ukazuju na urođene razlike u inteligenciji, a ta je razlika odgovorna za slabiji socioekonomski status i slabije zdravlje crnaca (Croizet, 2011). Prema njima ova razlika mora biti biološka jer ispravno primijenjeni IQ testovi nisu pristrani prema društvenim, ekonomskim, etničkim ili rasnim skupinama. Smatraju kako postoji jedan opći faktor inteligencije po kojemu se ljudi razlikuju i koji se mora moći iskazati jednim brojem. Nadalje, tvrde kako se u SAD-u stvara kognitivna elita koja se od ostatka društva izdvaja svojom visokom inteligencijom, a zamijenila je dotadašnju elitu kojoj je mjesto u društvu bilo osigurano društvenim podrijetlom. Autori

¹⁸ Naslov izvornika: „The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life“

zaključuju kako vlada SAD-a svojim politikama i potporama potiče pogrešne žene na rađanje djece, one s dna društvene ljestvice, koje, prema Herrnsteinu i Murrayu, imaju i nisku inteligenciju. Zalažu se za to da se takve politike okončaju, te da vlada više ne subvencionira rađanje, ni među siromašnima, a ni bogatima (Herrnstein i Murray, 1994). Stephen Jay Gould bio je jedan od najglasnijih kritičara ovog rada. Kritizira autore da se samo pretvaraju kako rasa nije bitno pitanje ove knjige i smatra kako se autori ne mogu pretvarati da tvrdnje o razlikama nemaju političke posljedice u društvu koje ima bogatu prošlost rasne i etničke diskriminacije. Kao najveću pogrešku knjige izdvaja njihovu glavnu premisu, da postoji opća inteligencija mjerljiva jednim brojem. Naglašava kako u cijeloj knjizi ova pretpostavka nije ničim opravdana, već je jednostavno izjavljeno kako je „ovo danas izvan bilo kakve rasprave“ (Gould, 2003).

Kao ni socijalni darvinizam, testovi inteligencije nisu stvorili niti uzrokovali rasnu diskriminaciju, već su omogućili određenim pojedincima i grupama da lakše opravdaju dugogodišnju ideologiju, politiku i opresivno ponašanje. Potreba za dokazivanje i vjerovanje u inferiornost crnaca bila je duboka usađena u američku javnu misao početkom 20. st. Testovi inteligencije postigli su, stoga dvostruku svrhu: potvrdili su tezu o nadmoći bijelaca i ojačali su ideju da crnci trebaju biti isključeni iz temeljne kulture američkog društva (Dennis, 1995).

9. Laissez-faire kapitalizam

Laissez-faire (franc. dopustiti učiniti) politička je i ekonomska doktrina koja smatra kako bi se vlada trebala minimalno uplitati u ekonomske poslove društva i pojedinaca. Ova je doktrina dobila snažnu potporu u klasičnoj ekonomiji jer se razvijala u Velikoj Britaniji pod utjecajem Adama Smitha, a bila je popularna tijekom 19. st. Zagovornici laissez-fairea navode pretpostavku iz klasične ekonomije o prirodnom ekonomskom poretku kao potporu njihovoj vjeri u nereguliranu individualnu aktivnost. Prema laissez-faireu funkcija države je održavati red i sigurnost i izbjegavati miješanje u inicijative pojedinaca koji ostvaruju vlastite ciljeve. Ipak, zagovornici laissez-fairea vjerovali su kako vlada ima ključnu ulogu u provođenju ugovora kao i u osiguravanju civilnog reda. Njegova popularnost dosegla je vrhunac oko 1870-e. Krajem 19. st. dolazi do značajnih promjena uzrokovanih industrijskim rastom i primjenom tehnika masovne proizvodnje, a laissez-faire filozofija se u novim uvjetima pokazala kao neadekvatna (Laissez-faire. Britannica).

Iako ekonomski povjesničari nisu jednoglasni po pitanju razmjera dominacije laissez-faire ideja u Engleskoj u 19. st., postoji slaganje oko toga da laissez-faire zagovornici nisu bili apsolutno protiv intervencije vlade. Autori poput Malthusa, Johna Stuarta Milla i Samuela Smilesa, koji se povezuju s ekonomskim liberalizmom i individualističkom kompeticijom u Engleskoj u 19. st., tvrdili su da je miješanje države u ekonomiju u nekim slučajevima dopušteno i ponekad su zagovarali socijalne reforme. Primjerice, Mill je tvrdio kako je intervencija vlade dopuštena za veće dobro, u slučajevima kada vlada ne ograničava prava pojedinaca, nego osniva vlastite institucije bez da brani drugima da osnivaju slične. Dva su glavna oblika laissez-faire ekonomije, slobodna trgovina i nemiješanje vlade u domaću ekonomiju. Mnogi zagovornici slobodne trgovine nisu se zalagali i za nemiješanje vlade (Weikart, 1998).

Ekonomski laissez faire ideali bili su snažno istaknuti u engleskom političkom i intelektualnom životu sredinom 19. st., zato nije iznenađujuće da su i Darwin i Spencer bili pod utjecajem ovih ideja. Njihova razmišljanja o ljudskom društvu u velikoj su mjeri oblikovana viktorijanskim ekonomskim vrijednostima i konceptima poput konkurencije i podjele rada. Spencerovo stajalište o laissez-faire ekonomiji bilo je dobro poznato, promovirao je radikalniju verziju laissez-faire kapitalizma nego većina njegovih suvremenika (Weikart, 2009).

Darwin je odrastao u okruženju Vigovaca, gdje je laissez-faire doktrina bila istaknuta. Njegov je otac bio imućni kapitalist, koji je ostavio bogatstvo svojoj djeci, omogućujući Darwinu da slijedi svoju znanstvenu karijeru bez da mora zarađivati za život (Weikart, 2009). Njegova sklonost ekonomskoj konkurenciji bila je poznata od početka njegovog rada, a već u Darwinovoj prvoj knjizi, „Putovanje Beagle“¹⁹ (1839), vidio se utjecaj engleske buržoazije (Weikart, 2009). Smatrao je da domoroci Ognjene zemlje, s kojima se susreo na putovanju Beagleom, zbog svoje ekonomske ravnopravnosti ne mogu civilizacijski napredovati. Korak naprijed u njihovom razvoju bila bi pojava vođe, što se moglo dogoditi samo uvođenjem privatnog vlasništva i akumulacijom bogatstva (Weikart, 1998). Kako se pitanja društva dotaknuo tek u „Podrijetlu čovjeka i odabiru ovisnom o spolu“²⁰ (1871), to djelo predstavlja najbolji izvor dokaza o Darwinovom podržavanju neograničene ekonomske kompeticije.

¹⁹ Naslov izvornika: „The Voyage of the Beagle“

²⁰ Naslov izvornika: „The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex“

„Čovjek, kao i svaka druga životinja, bez sumnje je napredovao u svoje trenutno visoko stanje borbom za opstanak, koja je slijedila uslijed njegovog brzog razmnožavanja, a ako želi napredovati još više, mora ostati podložan žestokoj borbi. Inače bi uskoro potonuo u indolenciju i nadarenije osobe ne bi bile uspješnije u životnoj borbi od manje nadarenih. Stoga naša prirodna stopa rasta, iako vodi do mnogih i očiglednih zla, ne smije biti umanjena ni na koji način. Treba postojati otvorena konkurencija za sve muškarce, a najsposobniji ne bi smjeli biti spriječeni zakonima ili običajima da uspiju i proizvedu najveći broj potomaka.“

(Darwin, 1981:403)

Iako je Darwin zaobišao pitanje evolucije čovjeka i društvenog razvoja u „Postanku vrsta“, određeni elementi njegovog djela pružili su potporu laissez-faire stajalištima socijalnih darvinista. Prvo, Darwin je priznao Malthusov utjecaj u oblikovanju njegove teorije, a iako nije izričito podržao primjenu maltuzijanskog zakona na ljudsku populaciju, mnogi su zaključili kako podržava ovo stajalište. Nadalje, naglasio je da je konkurencija najintenzivnija među jedinkama iste vrste jer se natječu za istu ekološku nišu. Weikart smatra kako bi se ovo lako moglo prenijeti na ljudsku vrstu i opravdati ekonomsku konkurenciju, pogotovo zato što je Darwin borbu za opstanak prikazao kao silu koja vodi ka poboljšanju. Čak i kada je borba za opstanak nasilna, ona je korisna sila, stoga su neki Darwinovi suvremenici zaključili kako su i divlja obilježja kapitalizma jednako tako korisna. Neki autori osporavaju ovaj stav ignorirajući individualističku konkurenciju svojstvenu Darwinovom gledištu i naglašavaju metaforičnost Darwinove upotrebe izraza „borba za opstanak“. Weikart smatra kako je Darwin objašnjavajući borbu za opstanak kroz primjere naglasak stavio na kompeticiju, a međuovisnost je, u najboljem slučaju, sporedna. Razlog zašto Darwin nije stavio naglasak na međuovisnost je taj što ona ne bi utjecala na prirodnu selekciju, njegovu ključnu ideju (Weikart, 1998).

Kada je Darwin u „Podrijetlu čovjeka“ primijenio teoriju prirodnog odabira kroz borbu za opstanak na ljudsko društvo, susreo se s dva glavna problema koja je bila teško riješiti u terminima borbe unutar vrsta, koja je dominirala diskursom u „Postanku vrsta“.

Prvo je trebao objasniti ljudsku moralnost, za koju se činilo da ne pruža selektivnu prednost, već naprotiv, može biti štetna u borbi za opstanak. Drugo, ispostavilo se da brojne ljudske karakteristike ne nose ni prednost ni nedostatak u borbi za opstanak, već su neutralne. Prvo je pitanje Darwin riješio tvrdeći kako moral nastaje kroz prirodan odabir kao rezultat borbe za opstanak, ali je naglasak preusmjerio s individualne kompeticije na kolektivnu. Društveni nagoni koji su izvor moralnih osjećaja, mogu donositi prednost u borbi za opstanak jer je nesebična suradnja u krdima, čoporima, plemenima ili nacijama donijela ljudima i životinjama zaštitu i uzajamnu pomoć. Pleme ili nacija koja pokazuje najveću nesebičnost prevladali bi nad drugima bez društvenih instinkta i moralnih osjećaja. Neutralne je karakteristike objasnio konceptom seksualnog odabira u kojemu su neke karakteristike odabrane ne zbog svoje korisnosti, već zbog toga što su privlačne potencijalnom partneru (Weikart, 1998).

Mnogi su autori tvrdili kako Darwinovo inzistiranje na društvenoj solidarnosti i kolektivnoj konkurenciji dokazuje da nije bio laissez-faire individualist ili zagovornik kapitalizma. Međutim, to zanemaruje brojne odlomke u kojima Darwin ilustrira borbu za opstanak u smislu individualističke ekonomske konkurencije, ali i njegovo često naglašavanje da ljudi podliježu istim zakonima i principima koji djeluju u životinjskom carstvu. Također, jasno je izjavio kako se protivi zakonima koji ograničavaju slobodno natjecanje među ljudima za dostupne resurse. Međutim, opravdavajući ekonomsku konkurenciju i nejednakost, Darwin nije vjerovao da ekonomsku borbu karakterizira sebičnost. Smatrao je kako je dobronamjernost prema siromašnima i bolesnima bio prirodni odgovor koji proizlazi iz socijalnih instinkta, pa čak i ako se ne neki način pokazao oslabljujućim za ljudsku vrstu, trebao bi se nastaviti. Ipak, treba napomenuti da se Darwin nije zalagao za značajnu intervenciju vlade u gospodarstvo, niti je vjerovao da bi vladina intervencija mogla riješiti siromaštvo (Weikart, 1998).

Weikart je 1993. nabasao na dotad nepoznato pismo proučavateljima Darwina jer se nalazilo u nekoliko (opskurnih) njemačkih publikacija koje nisu bile povezane s Darwinom ili darvinizmom, i smatra kako je to pismo najbolji dokaz Darwinovog podržavanja neograničene ekonomske kompeticije. Pismo je Darwin poslao 1872. Heinrichu Ficku, profesoru prava iz Zuricha, koji je vjerovao da se Darwinova teorija može uspješno primijeniti u zakonodavstvu. Fick je Darwinu poslao kopiju svog eseja u kojemu tvrdi kako je vojna politika većine europskih zemalja štetna za vitalnost i zdravlje nacije. Služenje snažnih mladića u vojsci, uz izuzimanje slabijih, daje

selektivnu prednost slabijim pojedincima u borbi za opstanak jer se mogu oženiti i izbjeći moguću smrt u ratu. Fick je predložio da bi vlada trebala ograničiti brak onima koji nisu u stanju služiti u vojsci. Također je bio protiv stvaranja socioekonomske ravnopravnosti jer bi i to koristilo slabijima i dovelo do degeneracije društva. Darwin se u pismu Ficku zahvalio za esej, rekao kako ga je pročitao s velikim zanimanjem i da bi ubuduće volio s njim raspravljati o temi od zajedničkog interesa. Objasnio je kako misli na pravilo na kojemu inzistiraju svi sindikati prema kojemu bi svi radnici radili jednak broj sati i primali jednake nadnice. Izrazio je bojazan da će društva u budućnosti eliminirati kompeticiju, a to je vidio kao veliko zlo za napredak društva. Na kraju pisma ipak zaključuje da će u bilo kojem sustavu umjereni i štedljivi radnici imati prednost nad nesmotrenima i onima koji piju, te ostaviti više potomstva od njih. Darwinov odgovor pokazuje da je bio sklon primjenjivati svoju teoriju na društvena i ekonomska pitanja budući da je povezo gospodarski uspjeh sa selektivnom sposobnošću i podržao individualističku ekonomsku kompeticiju (Weikart, 1995).

Iako Darwinovo zagovaranje laissez-faire ekonomske kompeticije nije bilo ni tako radikalno ni glasno kao Spencerovo, očito je ekonomsku konkurenciju smatrao sastavnim dijelom ljudske borbe za opstanak, i inzistirao je na tome da vlade trebaju poticati, a ne smanjivati konkurenciju (Weikart, 2009).

10. Da li je Darwin bio socijalni darvinist?

Debata o tome da li je i sam Darwin bio socijalni darvinist duga je, opsežna i puna proturječnosti. S jedne strane, napadalo ga se da je nepromišljeni materijalist koji je povremeno imao neodgovorne izjave o društvu, a ekstremna gledišta u njemu pronalaze začetke nacističkih ideja. S druge strane, opisuje ga se kao modernog liberala ili znanstvenika koji je zaokupljen samo svojim istraživanjem i nikada se nije upuštao u raspravu o društvu (Connaughey, 1950). Nameće se pitanje kako se proučavatelji Darwina mogu tako žestoko ne slagati oko važnog pitanja koje je bilo predmetom ispitivanja u mnogo navrata. Glavna poteškoća jest ta da je djelo „Podrijetlo čovjeka“, koje se obično koristi kao glavni izvor informacija o Darwinovom viđenju društvene evolucije, dvosmisleno po tom pitanju. Oni koji smatraju da je Darwin socijalni darvinist lako pronalaze odjeljke koji naglašavaju važnost natjecateljske borbe između pojedinaca, plemena, nacija i rasa kao preduvjet društvenog napretka. S druge strane, postoje odlomci u kojima se čini da Darwin prepoznaje ulogu obrazovanja, javnog

mišljenja, religije, humanitarnih osjećaja i društvenih institucija općenito u društvenoj evoluciji, posebno u civiliziranim društvima. Čini se da Darwin proturječi samome sebi u različitim poglavljima, stoga nije čudno kako autori izvlače različite zaključke koji uglavnom odgovaraju njihovom prethodnom stavu o ovom pitanju (Greene, 1997).

Kako bi se pokušalo pružiti odgovor na ovo pitanje, potrebno je u Darwinovim najvažnijim djelima potražiti njegove stavove o društvenim pitanjima. U „Postanku vrsta“ Darwin ljudsku evoluciju spominje jedino u posljednjem poglavlju – „U budućnosti vidim otvorena polja za još mnogo značajnija ispitivanja... Postanak čovjeka i njegova povijest prikazat će se u novoj svjetlosti.“ (Darwin, 1985:444). Darwin je bio svjestan da će njegova teorija prouzročiti kontroverze i biti napadnuta od strane kreacionista, stoga je smatrao dobrom odlukom za to vrijeme ostaviti pitanje ljudske evolucije po strani (Beck, 2013). Darwin je 1857. priznao Alfredu Russellu Wallaceu kako je namjeravao u potpunosti izbjeći pitanje čovjeka i društva jer će ta tema izazvati brojne predrasude. Ipak, naglasio je kako je to najveći i najzanimljiviji problem za naturalista (Connaughey, 1950). U djelu „Podrijetlo čovjeka“ Darwin se u potpunosti okrenuo čovjeku, a ciljevi su mu bili razmotriti da li je čovjek, kao sve druge vrste, potekao iz nekog prethodno postojećeg oblika, analizirati način njegovog razvoja i razlike u rasama (Darwin, 1981). U djelu je izrazio svoju zabrinutost zbog modernih društava koja riskiraju genetsko propadanje napretkom u medicini, humanitarnim reformama, te zaštićivanjem slabih i slaboumnih (Crook, 1996).

„Kod divljaka, oni koji su tjelesno ili umno slabi brzo su eliminirani, a oni koji prežive obično su snažnog zdravlja. Mi civilizirani, s druge strane, činimo sve kako bismo kontrolirali proces eliminacije; gradimo azile za slaboumnike, osakaćene i bolesne; institucionaliziramo siromašne; a naši doktori primjenjuju krajnje vještine kako bi spasili život svih do zadnjeg trenutka. Postoji razlog da se vjeruje kako je cijepljenje sačuvalo tisuće koji bi inače zbog slabosti podlegli malim boginjama. Stoga, slabi pripadnici civiliziranih društava šire svoju vrstu. Nitko tko se bavio uzgojem domaćih životinja neće sumnjati da ovo mora biti veoma štetno za ljudsku rasu.,,

(Darwin, 1981:168)

Ipak, smatrao je kako je briga za slabe i siromašne prirodan etički nagon koji ne treba zaustavljati jer evolucija pogoduje požrtvovnim i nesebičnim pojedincima. Darwin je homo sapiensa vidio kao jednu vrstu i suprotstavljao se krutim rasnim taksonomijama, objašnjavajući razlike u rasama pomoću adaptacija, selekcije i geografske izoliranosti. Bio je protivnik ropstva, a za vrijeme Američkog građanskog rata podržavao je Uniju (Crook, 1996).

„Oni, koji na robovlasnika gledaju brižno, a na roba hladna srca, izgleda da se nikada ne postavljaju u položaj roba; kako neveseli izgledi, bez ikakve nade u promjenu! ... Čovjeku proključa krv i srce mu uzdrhti kad pomisli da smo za to bili – i da jesmo – krivi mi Englezi i naši američki potomci s njihovim bahatim vikanjem o slobodi.“

(Darwin, 1839 prema Gould, 2003)

Njegov sistem rasne klasifikacije bio je prilično elementaran, a temeljio se na kulturnoj i ekonomskoj razvijenosti, a ne na biološkim razlikama. Stoga se ne može reći da je Darwin dao poticaj rasnoj superiornosti koja se temelji na biološkim razlikama, ili da ju je zagovarao (Connaughey, 1950).

Još jedna bitna stavka ove polemike jest da Darwinova teorija nije bila determinirajuća, nije imala smjer. Sva evolucija, uključujući i ljudsku, bila je nesigurna, otvorena promjenama. Za svaku je vrstu postojala mogućnost od nazadovanja ili izumiranja, pa čak i anglosaksonske bijelce, što je mišljenje koje se razlikuje od većine socijalnih darvinista koji su vjerovali u prevlast i dominaciju bijele rase (Crook, 1996).

Greene je proveo istraživanje u kojem je analizirao bilješke u knjigama iz Darwinove osobne biblioteke koje se bave ljudskom evolucijom i povezanim temama, misleći kako će naići na zapise koji ukazuju na Darwinovu poziciju o tom pitanju. Greene je pronašao bilješke u knjigama za razdoblje prije 1859., a nalazile su se na marginama stranica, na praznim listovima knjiga ili listovima papira zakačenim za prazne listove u knjizi, a u nekim je slučajevima mogao i odrediti u kojem je točno razdoblju Darwinu zapisao bilješku. Darwinove napomene pokazuju da je tražio dokaze kako isti prirodni procesi koji mijenjaju, poboljšavaju ili dovode do izumiranja različitih vrsta životinja i biljaka, također utječu na ljudska plemena i rase u ranoj ljudskoj

povijesti. Primjerice, u knjizi „Istraživanja fizičke povijesti čovječanstva“²¹ u kojoj autor pokušava razjasniti podrijetlo i razvoj ljudskih rasa prikupljanjem informacija o varijacijama biljaka i životinja, Darwin je pribilježio „Ako ću ikada razmatrati čovjeka“ (Darwin prema Greene, 1977). U Darwinovom odabiru knjiga koje je čitao i prema njegovim bilješkama, vidljiv je njegov interes za primjenu teorije prirodne selekcije na ljudsku povijest. U članku Wallacea pod imenom „Podrijetlo ljudskih rasa i daleka prošlost čovjeka izvedeni iz teorije prirodne selekcije“²² zapisao je bilješke o dijelu koji govori o prenošenju mentalnih i moralnih kvaliteta prirodnim odabirom. Plemena kod kojih su takve kvalitete prevladavale, imala bi prednost u borbi za opstanak nad drugim plemenima, te bi plemena bez moralnih kvaliteta na kraju nestala. U članku „Nasljedni talent i karakter“ Galton je, između ostaloga, opisao psihološke i moralne karakteristike različitih rasa. Prema njemu, američki Indijanci su hladni, melankolični i strpljivi, s jakim osjećajem osobnog dostojanstva. S druge strane, crnci su toplog srca, društveni, plodni, impulzivni, bučni, nestrpljivi i nemaju dostojanstva. Darwin je označio ovu usporedbu i na marginu zapisao „Ovo je jak (?) dokaz o nasljeđivanju različitih mentalnih karakteristika.“ (Darwin prema Greene, 1977). Greene smatra kako u Darwinovim pogledima na ljudsku evoluciju nema ništa originalno, osim opće perspektive koju je pružila njegova teorija evolucije prirodnim odabirom. Darwin je poduzeo malo originalnog istraživanja o društvenoj evoluciji, ako uopće, ali je pročitao značajnu količinu literature u potrazi za informacijama koje bi ilustrirale primjenjivost teorije prirodnog odabira na čovjeka i društvo (Greene, 1977).

La Vergata navodi nekoliko razloga zašto je Darwin bio socijalni darvinist, dok ostali autori koji se vežu s tim pojmom, to nisu bili. Kako su se sa socijalnim darvinizmom povezivale veoma različite doktrine, samo Darwinova verzija socijalnog darvinizma može biti autentična. Darwinizam je samo dodao novu, znanstvenu retoriku postojećim idejama, nije ih značajno promijenio. Pogled na život kao borbu ili viđenje uspjeha kao posljedice moralne i intelektualne superiornosti već su postojali i prije Darwina, a upotreba termina iz teorije evolucije nije automatski dokaz Darwinovog utjecaja. Osim toga, u razmišljanjima onih koji su označeni socijalnim darvinistima, prisutan je utjecaj Spencera, Lamarcka, Haeckela, itd. (La Vergata, 2009).

²¹ Naslov izvornika: „Researches into the Physical History of Mankind“

²² Naslov izvornika: „The Origin of Human Races and the Antiquity of Man Deduced from the Theory of Natural Selection“

Gloria Connaughey zaključuje da odgovor na to da li je Darwin bio socijalni darvinist ovisi o definiciji socijalnog darvinizma. Ako se pod socijalnim darvinizmom misli samo na primjenu prirodne selekcije na etičke i društvene probleme, onda je odgovor vjerojatno da. Ako pak pod socijalnim darvinizmom podrazumijevamo imperijalističke i rasističke stavove, te protivljenje socijalnim reformama, koji se temelje na vjeri u prirodnu selekciju među ljudima, onda je odgovor ne (Connaughey, 1950).

11. Darwinovo nasljeđe

11.1. Univerzalni darvinizam

Sredinom 20. st. upotreba darvinizma izvan biologije stekla je lošu reputaciju zbog asocijacija sa socijalnim darvinizmom. Stoga su se znanstvenici iz ostalih disciplina uglavnom klonili Darwinove teorije, sve do kraja 20. st. Od tada se darvinistički koncepti primjenjuju u antropologiji, psihologiji, lingvistici, teoriji igara, ekonomiji, političkim znanostima, povijesti tehnologije, medicini, fizici, itd. Ideja prema kojoj je moguće primijeniti koncepte teorije evolucije u raznim područjima, a ne samo biologiji, označava se izrazom univerzalni darvinizam. Termin je nastao 1983. kada ga je prvi puta upotrijebio Richard Dawkins, tvrdeći da ako postoji život izvan Zemlje, zasigurno je evoluirao prema darvinističkim principima (Christian, 2015).

Kako bi se na neko područje mogli primijeniti principi darvinizma, moraju postojati tri glavne značajke: varijacija, odabir i zadržavanje (ili nasljednost). Kao prvo, moraju postojati varijacije promatranog organizma ili fenomena. Zatim između različitih karakteristika trebaju biti odabrane one koje najbolje odgovaraju trenutnom okolišu, dok druge varijante ne opstaju. Na kraju, selektirane se karakteristike moraju zadržati i prenositi dalje (Christian, 2015). S obzirom na to da postoji veoma mnogo područja u kojima se primjenjuju evolucijski principi, u sljedećim su poglavljima analizirane samo dvije primjene kako bi se ilustrirala moderna upotreba darvinizma.

11.2. Sociobiologija

Sociobiologiju je utvrdio Edward O. Wilson (1975) i definirao ju kao sistematično proučavanje bioloških osnova cjelokupnog društvenog ponašanja. Specifično, sociobiologija je usredotočena na objašnjenja ponašanja pomoću teorije

evolucije (Nielsen, 1994), a temelji se na tvrdnji da pomoću darvinističkih mehanizama odabiranja možemo objasniti određene vrste društvenog ponašanja prirodnih vrsta (Polšek, 1995). Počela se razvijati kao disciplina nakon objavljivanja Wilsonovog djela „Sociobiologija: nova sinteza“²³ (1975), a veliku popularnost u području sociobiologije ostvarila je i Dawkinsova knjiga „Sebični gen“²⁴ (1976) (Nielsen, 1994). Nakon objavljivanja djela Wilson je bio metom oštih kritika zbog jakog biologiziranja društvenih odnosa, a optuživan je i za rasizam. Polšek upozorava kako Wilsonovu sociobiologiju ne treba miješati sa socijaldarvinističkim i rasističkim idejama, jer je fokus njegovih istraživanja, kao i istraživanja suvremenih evolucionih teoretičara, genetičara i teoretičara igara, različit od teorija s kraja 19. i početka 20. st. (Polšek, 1995).

Kako bi sociobiologija razumjela ljudsko ponašanje koristi demografske podatke koji pružaju informacije o rastu populacije i dobnoj strukturi, i podatke o genetskoj strukturi populacije, čije proučavanje može reći kakva je u genetskom smislu efektivna veličina populacije, kakva je korelacija među različitim društvima i izmjena gena među njima. Nova moderna sinteza, kako je Wilson opisao sociobiologiju, označava sintezu znanosti o životu, a tvore ju istraživanja genetskog temelja društvenog ponašanja, etiološka i psihološka istraživanja. Sociobiološka istraživanja uključuju teme kao što su agresivnost, spolnost i spolno odabiranje, roditeljski ulog, ženske reproduktivne strategije, sukob među generacijama i spolovima, altruizam i recipročni altruizam, itd. Svako od navedenih područja predstavlja jedan temeljni oblik ili poticaj za nastanak društvenosti. Primjerice, agresivnost je jedna od temeljnih karakteristika životinjskih vrsta, a manifestira se prilikom obrane teritorija, zaštite mladunaca, prehrane, u borbi za opstanak ili spolnom odabiru. Sociobiologija, pod utjecajem darvinizma, pretpostavlja kako geni s određenim oblicima urođene agresivnosti imaju veće šanse za preživljavanje i širenje. Temeljno sredstvo koje sociobiolozi koriste u svome radu jest teorija igara (Polšek, 1995).

Sociobiologiji se obično upućuju tri prigovora. Prvi od njih je antropomorfizam, što je termin koji označava pripisivanje ljudskih svojstava životinjama ili prirodnim pojavama. U ovom se prigovoru tvrdi da sociobiolozi pogrešno pripisuju tipično ljudska obilježja životinjama, ali i da polazeći od pretpostavke o genetskoj uvjetovanosti

²³ Naslov izvornika: „Sociobiology: The New Synthesis“

²⁴ Naslov izvornika: „The Selfish Gene“

životinjskog ponašanja, zaključuju kako je isto ponašanje kod ljudi također genetski uvjetovano. Neka od ponašanja koja sociobiolozi često objašnjavaju genetskom uvjetovanošću su: altruizam, teritorijalnost, varanje, spolna nevjera i sl. Sljedeći se prigovor odnosi na genetski determinizam, odnosno tvrdnju da je ponašanje ljudi genetski determinirano, a povezan je s prethodnim prigovorom. Prošireni prigovor ima dva dijela: u prvome se tvrdi kako sociobiolozi zastupaju ideju da su razni oblici ljudskog ponašanja pod utjecajem posebnih gena, a u drugome kako sociobiolozi smatraju da je ljudsko ponašanje toliko determinirano strukturom genoma da se ne može promijeniti utjecajem okoline (Bracanović, 1995).

Posljednji se prigovor upućuje adaptacionizmu. Adaptacionisti smatraju prirodnu selekciju snažnim mehanizmom čiji je cilj optimizacija organizama, a gotovo sve organske oblike, funkcije i ponašanja objašnjavaju pomoću adaptacija koje su nastale prirodnom selekcijom (Gould i Lewontin, 1979 prema Bracanović, 2006). Protivnici sociobiologije smatraju kako sociobiolozi fenotipska obilježja objašnjavaju izolirano od organizma kao cjeline, odnosno kao adaptacije koje su nastale djelovanjem prirodne selekcije i koje su najbolja rješenja za specifične uvjete okoline. Gould i Lewontin, oštri kritičari sociobiologije, tvrde da su takvi maštoviti scenariji u sociobiologiji česti, a njihov glavni prigovor glasi da sociobiolozi ili ne žele priznati granice adaptivnih rješenja ili nedovoljno ozbiljno uzimaju ona objašnjenja koja ne uključuju pojam prirodne selekcije. Primjerice, trenutna uporaba nekog obilježja ne mora biti ista upotrebi koju je ono imalo kada je izabrano prirodnom selekcijom. U tom se slučaju govori o obilježjima koja jesu adaptacije po svojem podrijetlu, ali ne i po trenutnoj funkciji. Samo identificiranje funkcije koju dano obilježje sada obavlja nije odgovarajuće objašnjenje njegova postanka. Ptičje je perje vjerojatno prvo bilo selektirano zbog termoregulacije, a poslije se počelo rabiti za letenje. Strogo gledano, perje nije adaptacija za letenje i na taj ga se način ne može u potpunosti objasniti (Bracanović, 2006).

Iako je sociobiologija predviđjela pojavu nekih ljudskih ponašanja temeljem biologističkih varijabli²⁵, to ne dokazuje da se ljudska kultura, etika i ponašanje može svoditi na biološke temelje. Iako se jedan dio ljudske prirode i ponašanja može objasniti

²⁵ Prim. zašto su ljudi skloniji promiskuitetu od gorila, a neskloniji od čimpanza, zašto je poligamija manje izražena među ljudima u usporedbi s drugim primatima, zašto se poliandrija tako rijetko pojavljuje u ljudskim društvima i zašto je razdoblje udvaranja i roditeljske brige kod ljudi puno duže od ostalih primata.

biologistički, ljudsko je ponašanje toliko raznovrsno da ga je nemoguće svesti na biološku osnovu (Polšek, 1995). I sam Wilson naglašava kako se relativni učinak suvremenih društava ne može pripisati isključivo genetskim razlikama, ali postoji jedna granica iza koje biološka evolucija počinje kulturnu evoluciju povlačiti k sebi (Wilson prema Polšek, 1995). Većina kritičara sociobiologije slaže se da je sociologija ponudila obećanje kako će njihova istraživanja objasniti fenomene društvenog života točnije od konkurentnih istraživačkih područja (Polšek, 1995).

11.3. Evolucijska medicina

Evolucijska medicina, ili darvinistička medicina, definira se kao primjena principa teorije evolucije u medicinskoj praksi i istraživanju kako bi se bolje razumjele bolesti i zdravlje (Trevathan, 2007). Evolucijski pristup medicini utjecao je na bolje razumijevanje anatomije, autoimunih bolesti i raka. U evolucijskoj medicini nastoji se razumjeti zašto su ljudi podložni bolestima i zašto one uopće postoje. Kada se govori o tome kako je evolucija utjecala na rizik od bolesti, misli se na to kako fenotip donosi veći ili manje rizik u određenom kontekstu. Povećani rizik od bolesti često proizlazi iz ograničenja evolucijskih promjena u promjenjivom okolišu. Kontekst ljudskog života promijenio se na različite načine. Vjerojatno je najvažnija promjena znatno povećanje očekivanog životnog vijeka, zahvaljujući javnom zdravstvu i medicini, što je dovelo do zdravstvenih problema koji prije nisu postojali ili nisu bili toliko intenzivni (Gluckman i sur., 2009). Evolucijska medicina ove probleme povezuje s prehranbenim navikama modernog čovjeka. Suvremene prehrambene potrebe čovjeka rezultata su evolucijskih procesa u ljudskoj fiziologiji i načinu pribavljanja hrane. Na evoluciju prehrambenih potreba najviše su utjecali bipedalizam i povećanje mozga, koji su doveli do potrebe za nutritivno bogatom hranom. U evolucijskoj medicini smatra se kako su prehrambene potrebe čovjeka evoluirale u okolnostima koje se drastično razlikuju od suvremene prehrane i stila života, što rezultira neskladom između biologije i suvremenog načina života. Na taj se način objašnjavaju različite „civilizacijske bolesti“ poput srčanih bolesti, hipertenzije, dijabetesa, nekih vrsta rakova i osteoporoze. Ukratko, u odnosu na prehranu naših predaka, suvremena prehrana bogata je mastima, natrijem i jednostavnim šećerima, a siromašna vlaknima, kalcijem i složenim ugljikohidratima. Ovi viškovi i nedostaci povezuju se s ranije navedenim bolestima (Trevathan, 2007).

Ključna ideja u evolucijskom razumijevanju bolesti prirodna je selekcija koja djeluje kako bi se povećao reproduktivni uspjeh, a ne poboljšalo zdravlje ili ostvarila

dugovječnost²⁶ (Gluckman i sur., 2009). Kako je reproduktivni uspjeh sama srž evolucije, velik dio evolucijske medicine odnosi se na reproduktivno zdravlje. Prirodna selekcija oblikovala je reproduktivni sustav koji je osjetljiv na okolinske uvjete (npr. socioekonomske), a s evolucijskog gledišta, ljudska reprodukcija predstavlja izuzetno zahtjevno ulaganje za ženu. Pri reprodukciji dolazi do situacija u kojima bi začecje rezultiralo potomstvom koje je manje sposobno za život, čime se smanjuje dugoročni reproduktivni uspjeh. U takvim situacijama učinak spolnih hormona može biti oslabljen kako bi se spriječila ovulacija i/ili implantacija, ili može doći do ranog gubitka ploda. Rani gubitak trudnoće primjer je fenomena koji iz perspektive evolucijske medicine može predstavljati adaptaciju, dok liječnici koji se trude osigurati uspješnu trudnoću bez obzira na sve, u ovome vide patološku pojavu. Neki od ostalih aspekata reproduktivnog zdravlja kojima se bavi evolucijska medicina su: menopauza, rađanje, prijevremeni porod, preeklampsija, trudnička mučnina, te oblici raka povezani s estrogenom (Trevathan, 2007).

Važan doprinos evolucijske medicine je proširivanje i redefiniranje pojma „normalno“. Moderna medicina fokusira se na ono što se percipira kao „normalno“, često tretirajući odstupanja od norme kao nešto što treba biti liječeno. Pojam „normalnog“ u medicini uglavnom se temelji na zapadnjačkim konceptima zdravlja i zdravstvenim karakteristikama ljudi koji su rođeni, odrasli i žive u relativno stabilnim i imućnim uvjetima. Kako su načini liječenja i lijekovi razvijeni na ovakvim populacijama, javlja se pitanje prikladnosti njihove primjene na osobama koje žive u drukčijim uvjetima. S druge strane, osnovni koncept evolucije je varijabilnost, a evolucijska medicina shvaća da je ljudska vrsta varijabilna u svim svojim kulturnim i biološkim manifestacijama (Trevathan, 2007).

Teoretičari evolucijskog pristupa u medicini upozoravaju da je važno izbjeći teleološku zamku. Ništa nije dizajnirano za „višu“ ili buduću svrhu, ne postoji unaprijed određeni plan, mnoge osobine danas su prisutne zbog neke adaptivne prednosti u prošlosti (Gluckman i sur., 2009).

²⁶ Iako su dugovječnost i zdravlje bitni u smislu brige za potomke sve dok nisu dovoljno stari za samostalnu brigu.

12. Zaključak

Sredinom 19. st. Darwin je revolucionarizirao znanstvenu misao svojim „Postankom vrsta“ u kojemu je objasnio kako vrste opstaju na životu i mijenjaju se kroz vrijeme. Ubrzo nakon toga znanstvenici iz društvenih i humanističkih područja, ekonomisti, sociolozi, filozofi i političari, počeli su primjenjivati Darwinove ideje i koncepte na društvena pitanja, a uporaba darvinizma izvan granica prirodne znanosti dobila je naziv socijalni darvinizam. Međutim, nikada niti jedan znanstvenik nije samog sebe nazivao socijalnim darvinistom, već je taj termin najčešće upotrebljavan s negativnom i pogrđnom konotacijom. Različite doktrine povezivale su se sa socijalnim darvinizmom, često potpuno suprotne, poput socijalizma i kapitalizma. Darvinizam se optuživalo da se u njemu može pronaći opravdanje za rasistička gledišta, a povezivalo ga se i s nacizmom. Stoga se može reći kako su političke implikacije darvinizma zauzele jednako pozornosti u javnim debatama kao i sama teorija evolucije.

Socijalni darvinizam povezivan je s previše različitih pozicija da bi ga se moglo smatrati jedinstvenim fenomenom. Ono što je uglavnom zajedničko najpoznatijim socijalnim darvinistima jest mišljenje kako u društvu vlada prirodni zakon. On se manifestira u surovoj borbi za opstanak koja zbog pritiska stanovništva nastaje među pojedincima i društvenim skupinama, neizbježna je, a vodi prema napretku jer opstaju samo oni koju su najsposobniji. Oni koji su opstali, uspjeli su zahvaljujući svojim mentalnim ili fizičkim prednostima koje su nasljednog karaktera. Kako bi ljudi mogli neometano sudjelovati u borbi za opstanak i ekonomskom natjecanju, mora im biti osigurano da slobodno djeluju, bez intervencija vlade. Ovo je karakteristika laissez-faire doktrine s kojom se darvinizam i Darwin također često povezuju. Kao i kod svih ostalih pitanja povezanih s darvinizmom, i ovdje vladaju oprečna mišljenja. Pitanja poput toga da li socijalni darvinizam uopće postoji kao pojam, kako ga treba definirati, da li je Darwin bio socijalni darvinist te da li je zagovarao laissez-faire individualizam, godinama muče teoretičare darvinizma.

Kako je Darwin primjenjivao darvinizam na društvena i politička pitanja, može se reći da je bio socijalni darvinist u širem smislu termina. Smatrao je maltuzijanski pritisak stanovništva principom i uzrokom neizbježne borbe za opstanak koja, u konačnici, koristi čovječanstvu. Iako je priznao da borba među pojedincima može biti prilično neugodna, možda čak i brutalna, nije vidio način da se to spriječi. Štoviše, smatrao je da se ekonomsku kompeticiju ne smije suviše ograničavati jer bi to spriječilo

napredovanje i čak moglo dovesti do degeneracije. Darwin je branio i ideju nejednakosti u ljudskom društvu, jer je njegova teorija ljudske evolucije bila uvjerljiva jedino ako je mogla pokazati da postoje značajne varijacije između ljudi, baš kao i kod svih ostalih vrsta. Zagovarao je društvene strukture koje omogućuju talentiranijima da napreduju, a manje sposobnima da propadnu. Osim toga, zalagao se i za ekonomsku nejednakost i akumulaciju kapitala jer ih je vidio neophodnima za napredak čovječanstva. Unatoč opravdavanju ekonomske konkurencije, nejednakosti, kapitalizma i privatnog vlasništva, nije vjerovao kako kompeticija mora nužno biti okrutna, jer ljudi imaju i etičke instinkte koji ih navode da se brinu za siromašne i slabe. Vjerovao je da evolucija pogoduje pojedincima s više talenata i sposobnosti, ali i više etičkih nagona, a ne nehumanim članovima društva (Weikart, 1998).

Smatram kako se Darwina može gledati kao prvog ili originalnog socijalnog darvinista, te kako bi termin socijalni darvinizam trebao označavati samo njegovo viđenje društvene evolucije. Naravno, za ovo je prekasno jer su uz Darwinovo ime nepovratno povezane različite rasističke i eugeničke ideje. Međutim, to ne znači da se iz Darwinovog mišljenja ne mogu izdvojiti takva gledišta. S jedne strane oštro se protivio ropstvu i smatrao da ako ljudske institucije proizvode patnju u društvu, a ne prirodni zakoni, tada je to veliki grijeh čovječanstva. S druge strane opisivao je rase kao toliko različite da se može učiniti da je riječ o različitim vrstama, te je smatrao da će u budućnosti civilizirane rase istrijebiti i zamijeniti „divljake“. Ovo je samo jedna od njegovih različitih nedosljednosti i dvosmislenosti.

Darwin nije jedini koji je u 19. st. pisao o društvenoj evoluciji, napretku društva kroz kompeticiju i nužnosti nejednakosti za napredak čovječanstva. Ostali socijalni darvinisti, kao i Darwin, bili su pod utjecajem ovih ideja, koje su bile sveprisutne u tom periodu. Darwin je formulirajući svoje viđenje društva bio inspiriran različitim autorima na koje se često i referira u svojim djelima, a i sam u uvodu u „Podrijetlo čovjeka“ kaže: „Ovaj rad ne sadrži gotovo nikakve originalne činjenice koje se tiču čovjeka, ali kako su mi se zaključci koje sam donio nakon skiciranja grubog nacrtu činili zanimljivi, mislio sam da bi mogli zanimati i druge.“ (Darwin, 1981:3). Stoga mislim da nije ispravno ideje koje potječu od različitih autora označavati samo Darwinovim imenom.

Iako je rasprava o socijalnom darvinizmu zamrla, ideje koje su slične onima iz 19. st. mogu se prepoznati i danas. Primjerice, nastojanja da se smanje ili ukinu socijalne naknade, odnosno da država prestane pomagati potrebitima. Ovo naravno ne

znači da se zagovornici takvih ideja pozivaju na Darwina, ili da su uopće svjesni kako ponavljaju ono za što su se već zalagali brojni pojedinci prije više od 150 godina, nego da u društvu oduvijek postoji težnja za opravdavanjem i zadržavanjem društvene nejednakosti, koja vjerojatno neće izumrijeti.

Literatura

- Bannister, R. (1979) *Social Darwinism: Science and myth in Anglo-American social thought*. Philadelphia: Temple University Press.
- Beck, N. (2013) Social Darwinism. U: Ruse, M. (Ed.) *The Cambridge Encyclopedia of Darwin and Evolutionary Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Belkhir, J. (1994) Race, Sex, Class & "Intelligence" Scientific Racism, Sexism & Classism. *Race, Sex & Class*, 1 (2): 53 - 83.
- Bracanović, T. (2006) Smijemo li sociobiologiju shvatiti ozbiljno? Neutraliziranje nekih prigovora. *Društvena istraživanja-Časopis za opća društvena pitanja*, (3): 429-452.
- Christian, D. (2015) Swimming Upstream: Universal Darwinism and Human History. U: Grinin, L.E. et al. (Eds.) *Globalistics and Globalization Studies: Big History and Global History*. Volgograd: „Uchitel“ Publishing House.
- Claeys, G. (2000) The "survival of the fittest" and the origins of social darwinism. *Journal of the History of Ideas*, 61 (2): 223-240.
- Connaughey, G. M. (1950) Darwin and social darwinism. *Osiris*, 9: 397-412.
- Croizet, J. C. (2011) The racism of intelligence: How mental testing practices have constituted an institutionalized form of group domination. U: Gates Jr, H. L. (Ed.) *The Oxford Handbook of African American Citizenship, 1865-Present*. New York: Oxford University Press.
- Crook, P. (1996) Social Darwinism: the concept. *History of European Ideas*, 22 (4): 261-274.
- Darwin, C. (1981) *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*. Princeton: Princeton University Press.
- Darwin, Č. (1985) *Postanak vrsta*. Beograd: Nolit.
- Dennis, R. M. (1995) Social Darwinism, scientific racism, and the metaphysics of race. *Journal of Negro Education*, 64 (3): 243 – 252.
- Fancher, R. E. (2009) Scientific cousins: the relationship between Charles Darwin and Francis Galton. *American Psychologist*, 64 (2): 84 – 92.
- Galton, D. J.; Galton, C. J. (1998) Francis Galton: and eugenics today. *Journal of Medical Ethics*, 24 (2): 99 – 105.
- Gillham, N. W. (2001) *A life of Sir Francis Galton: From African exploration to the birth of eugenics*. New York: Oxford University Press.
- Gluckman, P., Beedle, A., Hanson, M. (2009) *Principles of evolutionary medicine*. Oxford: Oxford University Press.
- Gould, S.J. (2003) *Čovjek po mjeri: Kvocijent inteligencije i druge zablude*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

- Greene, J. C. (1977) Darwin as a social evolutionist. *Journal of the History of Biology*, 10 (1): 1-27.
- Gregory, T. R. (2009) Understanding natural selection: essential concepts and common misconceptions. *Evolution: Education and outreach*, 2 (2): 156 – 175.
- Gumplovicz, L. (2016) *Nacrt socijalne filozofije*. Zagreb: Kultura i društvo.
- Hawkins, M. (1997) *Social Darwinism in European and American thought, 1860-1945: Nature as model and nature as threat*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Herrnstein, R. J., Murray, C. (1994) *The bell curve: Intelligence and class structure in American life*. New York: The Free Press.
- Hofstadter, R. (1941) William Graham Sumner, Social Darwinist. *The New England Quarterly*, 14 (3): 457 – 477.
- Hossain, D. M.; Mustari, S. (2012) A Critical Analysis of Herbert Spencer's Theory of Evolution. *Postmodern Openings*, 3 (2): 55 – 66.
- Jackson, J., Weidman, N., Rubin, G. (2005) The origins of scientific racism. *The Journal of Blacks in Higher Education*, (50): 66 – 79.
- Kešina, I. (2007) Je li lamarkizam još živ?. *Crkva u svijetu*, 42(4): 690 – 710.
- Laissez-faire. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/laissez-faire> (4.9.2019.)
- La Vergata, A. (2009) Darwinism and the social sciences, 1859–1914. *Rendiconti Lincei*, 20 (4): 333 – 343.
- Markus, T. (2008) Darwinizam i povijest: evolucijska biologija i proučavanje društvene dinamike. *Povijesni prilozi*, 35 (35): 239-297.
- Miller, J., Van Loon, B. (2003) *Darwin i evolucija za početnike*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Nielsen, F. (1994) Sociobiology and sociology. *Annual Review of Sociology*, 20 (1): 267-303.
- Paul, D.B. (2009) Darwin, social Darwinism and eugenics. U: Hodge, M. J. S. (Ed.) *The Cambridge Companion to Darwin*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pickover, C. A. (2001) *Strange Brains and Genius: The Secret Lives of Eccentric Scientists and Madmen*. New York: Quill.
- Polšek, D. (1995) Genetika društvenog ponašanja. Od agresivnosti do altruizma. U: Polšek, D. (ur.) *Sociobiologija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Rose, S. (1976) Scientific Racism and Ideology: The IQ Racket from Galton to Jensen. U: Rose H., Rose S. (Eds) *The Political Economy of Science. Critical Social Studies*. London: Palgrave.

- Sanchez, L. M. (2019) Darwin's politics of selection: From natural to artificial. *Politics and the Life Sciences*, 38 (1): 72 – 102.
- Supek, R. (1987) *Herbert Spencer i biologizam u sociologiji*. Zagreb: Naprijed.
- Švob, T. (2002) *Ideologija i biologija*. Zagreb: Sveučilišna knjižara.
- Thompson, A. (2003) Scientific racism: The justification of slavery and segregated education in America. *Gaines Junction*, 1 (1): 1 – 8.
- Trevathan, W. R. (2007) Evolutionary medicine. *Annu. Rev. Anthropol.*, 36: 139-154.
- Weikart, R. (2009) Was Darwin or Spencer the father of laissez-faire social Darwinism?. *Journal of economic behavior & organization*, 71 (1): 20-28.
- Weikart, R. (2003) Progress through racial extermination: Social Darwinism, eugenics, and pacifism in Germany, 1860-1918. *German Studies Review*, 26 (2): 273-294.
- Weikart, R. (1998) Laissez-faire Social Darwinism and individualist competition in Darwin and Huxley. *The European Legacy*, 3(1): 17-30.
- Weikart, R. (1995) A recently discovered Darwin letter on social Darwinism. *Isis*, 86 (4): 609-611.
- Weikart, R. (1993) The origins of social Darwinism in Germany, 1859-1895. *Journal of the History of Ideas*, 54 (3): 469-488.
- Williams, R. (2000) Social Darwinism. U: Offer, J. (Ed.) *Herbert Spencer: critical assessments*. New York: Routledge.
- Young, R. M. (1985) Darwinism is social. U: Kohn, D. (Ed.) *The Darwinian Heritage*. New Jersey: Princeton University Press.

Socijalni darvinizam – od „opstanka najjačih“ do eugenike

Termin socijalni darvinizam pojavio se u 19. st. nakon što je Charles Darwin objavio „Postanak vrsta putem prirodnog odabira ili očuvanje povlaštenih rasa u borbi za život“ (1859). Nastao je kada su se na društvena pitanja počeli primjenjivati koncepti iz „Postanka vrsta“ kao što su „borba za opstanak“ i „prirodna selekcija“. Socijalni darvinisti smatrali su da društvom vladaju prirodni zakoni, isti oni koji vladaju i životinjskim svijetom, a ljudi se moraju međusobno boriti kako bi opstali i razmnožavali se jer su resursi oskudni, a stanovništva je previše. Opstaju najsposobniji i prenose svoje karakteristike na potomstvo što dovodi do razvoja društva. Ne postoji jedinstven pokret socijalnog darvinizma jer su se s njim povezivali autori koji su zastupali mnogo različitih pozicija i razlikovali se u nekim bitnim karakteristikama. Socijalni se darvinizam kroz povijest optuživao za razna zla, a njegovo spominjanje uvijek izaziva negativne konotacije. Također je bio predmetom mnogih rasprava i oprečnih mišljenja. Ne postoji ujedinen stav oko toga kako definirati socijalni darvinizam i tko se može smatrati socijalnim darvinistom, te da li se sam Darwin treba smatrati socijalnim darvinistom. Jedan od razloga je dvosmislenost Darwinovih djela iz kojih se selektivnim citiranjem mogu izvoditi različiti zaključci. U ovom je radu, između ostalog, prikazan nastanak socijalnog darvinizma, njegove karakteristike, sličnosti i razlike između socijalnih darvinista, te je analizirana debata oko toga treba li Darwina označavati kao socijalnog darvinista.

ključne riječi: socijalni darvinizam, borba za opstanak, prirodna selekcija, Charles Darwin, rasizam

Social Darwinism - from the "survival of the fittest" to eugenics

The term social Darwinism emerged in the 19th century after Charles Darwin published "On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life" (1859). It originated when concepts from "Origin of Species", such as "struggle for existence" and "natural selection", were first applied to social issues. Social Darwinists believed that society is governed by natural laws, the same ones that rule the animal world, and humans must struggle to survive and reproduce because resources are scarce and there is too much people. The ones who are fittest survive and pass on their characteristics to offsprings which leads to the development of society. Social Darwinism isn't unique movement because it was associated with authors who represented many different positions and differed in some important characteristics. Social Darwinism has been blamed for various evils throughout history, and it always evokes negative connotations. It has also been the subject of much debate and dissent. There is no consensus on how to define social Darwinism and who can be considered a social Darwinist, or whether Darwin himself should be considered a social Darwinist. One reason for this is the ambiguity of Darwin's works from which different conclusions can be drawn by selective citation. This paper examines, among other things, the emergence of social Darwinism, its characteristics, similarities and differences between social Darwinists, and discusses the debate over whether to label Darwin as a social Darwinist.

Keywords: social Darwinism, struggle for existence, natural selection, Charles Darwin, racism